

A Mózes-tipológia Máté evangéliumában

Jelige: ALY 554

Lezárás dátuma: 2014.12.19.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Máté evangéliuma keletkezésének kérdései	3
2.1 Az evangélium szerzője	3
2.2 Az evangélium írásának ideje	4
2.3. Az evangélium megírásának helye.....	4
2.4. A mátéi gyülekezet.....	5
2.5 Az evangélium célja	7
2.6. A tipológia meghatározása.....	8
3. Mózes-kép a Kr.u. 1. század idején	9
3.1 Mózes „titulusai”	9
3.1.1. Próféta.....	10
3.1.2. Pap és apostol.....	11
3.1.3. Király	12
3.1.4. Törvényadó	13
3.1.5. Konklúzió	15
3.2. Mózes szerepe a zsidó vallásban és közösségben	16
4. Mózes-tipológia Máté evangéliumában.....	17
4.1. A tipológia vizsgálata	17
4.2. A szöveg vizsgálata	18
4.2.1. Gyermekség történet (1,18-2,23)	18
4.2.2. Megkísértés története (4,1-11).....	22
4.2.3. A hegyi beszéd (5,1-7,29).....	22
4.2.3.1 Jézus a hegyen	23
4.2.3.2. Jézus és a Tóra.....	24
4.2.4. Csodatörténetek.....	25
4.2.5. Jézus hálaadó imája (11,25-30).....	26
4.2.6. Jézus megdicsőülése (17,1-8)	27
4.2.7. Az utolsó vacsora (26,17-30).....	29
4.2.8. Jézus halála (27,45-54).....	30
4.2.9. Az apostolok kiküldése (28,16-20)	31
4.3. Összefoglalás	31
5. A Mózes-tipológia jelentősége.....	32
5.1. Jézusról beszélni.....	33
5.2. Mózes-tipológia és Máté gyülekezete	35
5.3. Máté a hitvédő.....	37
6. Összegzés	37
6.1. Kitekintés	38
Felhasznált irodalom:	40

1. Bevezetés

Az Újszövetség és Ószövetség kapcsolatának témája mindig is nagyon érdekelt. Szerintem a mai korban is szükség van a Biblia szétszakítása ellen küzdeni és erősíteni a kapcsolatot annak két része között. Ebben a dolgozatomban éppen ezért egy olyan témát szeretnék bemutatni, amelyben megjelenik az Ó- és Újszövetség kapcsolatának egy aspektusa. Ezt a témát sokféleképpen fel lehet dolgozni, én egy olyan területet választottam, amely talán kevésbé egyértelmű, véleményem szerint azonban nagyon szemléletes. A Máté evangéliumában fellelhető Mózes-Jézus kapcsolat kutatása által szeretném megmutatni, hogy milyen fontos volt a két szövetség kapcsolata az első századi keresztyéneknek és miért fontos ez ma.

Máté evangéliumát olvasva az egyszerű olvasó is felfedezhet olyan történeteket ahol Jézus hasonlít Mózesre. Például amikor felmegy a hegyre és elkezd magyarázni a törvényt. Az viszont kérdés lehet, hogy véletlen-e egy-egy ilyen hasonlóság, vagy a szerző által tudatosan kidolgozott párhuzamról van szó? Hogy csak itt-ott jelenik meg az evangéliumban, vagy annak egészére kiterjed ez a hasonlóság? És ha tényleg megjelenik az evangéliumban ez az összehasonlítás, akkor milyen következtetéseket vonhatunk le belőle? Jézus és Mózes viszonya természetesen sok más helyen is megjelenik a Bibliában (például a Zsidókhoz írott levélben), de Máté evangéliumában ez sok esetben kevésbé egyértelmű, ezért jobban meg kell vizsgálni az adott szövegeket, hogy felfedezhessük ezt a kapcsolatot. Természetesen az is igaz, hogy Máté evangéliumában Jézus nem csak Mózeshez kapcsolódik, hanem sok más ószövetségi személyhez és képhez, de ebben a dolgozatomban csak Jézus és Mózes-tipológiai kapcsolatát akarom vizsgálni. Ahhoz, hogy ezekben a kérdésekben kielégítő válaszokat kaphassunk legelőször meg kell vizsgálnunk az evangélium keletkezési körülményeit. Meg kell válaszolni, hogy ki, kinek, mikor és milyen céllal írta az első evangéliumot? Miután ezt megtettük azt kell végignézni, hogy milyen volt az első századi emberek elképzelése Mózesről. Mit gondoltak róla, és kinek tartották őt? Végül Máté evangéliumának szövegét kell vizsgálni, hogy hol találhatók benne Mózesre utaló jelek. Mindezek után vonhatunk le következtetéseket Máté korára nézve és a magunk számára is.

Fontos megjegyezni azt is, hogy dolgozatom alapvetően az újszövetségi teológia felől értelmezi a Mózes és Jézus között fennálló kapcsolatot. Habár vallástudományi eszközöket használok, de dolgozatom túlmutat a vallástudományom és Máté evangéliumának szerzőjének és alkotó közösségének hitbeli meggyőződését is szeretném megvizsgálni.

2. Máté evangéliuma keletkezésének kérdései

2.1 Az evangélium szerzője

Mivel az evangélium szerzője nem nevezi meg magát, más forrásokból és az egyéb körülményeket figyelembe véve kell döntést hoznunk. Az *εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον* felirat már Kr.u. 100 körül létezett és az első században többször is említésre kerül Máté szerzősége (Papias, Irenaeus, Eusebius).¹ Ezek a források egyértelműen úgy állítják be Mátét, mint aki a zsidó misszió vezetője volt, és azt is feltételezik, hogy Máté először héberül vagy arámi nyelven írta volna művét. A szöveget vizsgálva viszont egyértelmű, hogy az evangélium eredetileg is görögül íródott.² Ezek alapján megoszlik a tudósok véleménye, hogy Máté egy zsidókeresztyén vagy egy pogánykeresztyén író volt-e. A William Davies és Dale C. Allison kommentárjában nagyon jó összefoglaló táblázatot láthatunk arról, hogy az elmúlt századok teológusai milyen véleményt képviseltek ehhez kapcsolódóan.³ Ez alapján egyértelműen látszik, hogy a legtöbben azt támogatják, miszerint Máté egy zsidókeresztyén volt, de nem Jézus tanítványa. Kevesebben vannak azok, akik azt mondják, hogy pogánykeresztyén volt, és a legkevesebben azok vannak, akik Mátét Jézus tanítványával azonosítják. Ulrich Luz ír arról a feltételezésről, hogy mivel a Máté név nagyon korán hozzákapcsolódott az evangéliumhoz, annak írója lehetett egy Máté nevű ismeretlen keresztyén, akit később helytelenül Jézus tanítványával azonosítottak.⁴ William Hendriksen viszont az Ulrich Luz által is felismert tényt, az eredeti mátéi szerzőség melletti érvelése egyik vitapontjaként használja fel – ez a mondat nehezen értelmezhető, át kellene fogalmazni. Szerinte az evangélium megszületése és annak első említése között nem telt el elég idő, hogy annak szerzőjét elfelejtsék és azt egy kitalált szerzőnek tulajdonítsák. Sőt szerinte szinte lehetetlen, hogy egy ilyen prominens mű szerzőjét egy-két évtizeden belül elfelejtsék, hiszen a fennmaradásához feltételezhetjük annak állandó használatát és gyors elterjedését.⁵ William Hendriksen további érveket is felhoz amellet, miért lehetséges, hogy Jézus tanítványa volt a mű szerzője, de ezekre itt nem térnek ki.⁶ A tanítványi szerzőség ellen ugyanis nagyon erős érv, hogy egy szemtanú nem használta volna fel egy nem szemtanú forrását, a Márk evangéliumát, ahogyan azt az általam is legvalószínűbbnek tartott kettős forrás elmélet feltételezi. Az evangélium stílusából csak annyira következtethetünk, hogy zsidóságra jellemző stílusban és jó görögsséggel fogalmazta

¹ VANYÓ: Apostoli atyák, 16, 113

² DAVIES – ALLISON: Matthew, 9

³ I. m., 11

⁴ LUZ: Matthew 59

⁵ HENDRIKSEN: Matthew 96

⁶ Uo.

meg a művét a szerző,⁷ de ez se visz minket közelebb ahhoz, hogy egy konkrét személyt határozhatnánk meg szerzőként. A különböző véleményeket számba véve én azt az alapfeltevést fogadom el, hogy Máté zsidókeresztyén szerző volt, de sokkal többet nem tudhatunk róla.⁸

2.2 Az evangélium írásának ideje

Máté evangéliumának születését különböző időpontokra teszik a tudósok a Kr.u. 40-100-ig terjedő időszakon belül. A legtöbb kutató a 80-100-közé datálja a művet és emellett több érvet is felhoznak.⁹ Dolgozatomnak nem célja eme kérdés részletes megvitatása, így én is a legáltalánosabban elfogadott I. század végén való keletkezést veszem alapul.¹⁰ Ulrich Luz abból indul ki, hogy Ignatius, Polikarpos, Péter első és második levele is ismerte Máté evangéliumát, tehát ezek előtt kellett születnie. A másik oldalról pedig Márk evangéliuma és a templom lerombolása (70 Kr.u.) után kellett keletkeznie (lásd kettős forrás elmélet). Így ő egész pontosan Kr.u. 80-ra datálja a könyvet.¹¹ Az evangélium megírásának idejét ennél pontosabban nem is szükséges behatárolnunk, hiszen ez már elegendő ahhoz, hogy a művet saját korában szemléljük. Ez a kor pedig a templom pusztulását követő, úgynevezett jamniai kor.¹² William Davies és Dale C. Allison szerint további érv a mű I. század végi keletkezése mellett, hogy a szerző ismerte ennek a kornak a rabbinikus zsidóságot és annak problémáit, nehézségeit.¹³ A következő kérdésünk az első evangélium keletkezésének helye.

2.3. Az evangélium megírásának helye

Természetesen a hely kérdésében is sok különböző feltételezés látott már napvilágot: Jeruzsálem vagy valahol Palesztinában, Fönícia, Alexandria és még sorolhatnánk. A kutatók többsége azonban amellet teszi le a voksát, hogy valahol Szíriában született az evangélium, és közülük sokan, egész pontosan Antióchiát nevezik meg.¹⁴ Ulrich Luz négy külső bizonyítékot sorol fel a szíriai - antióchai szerzőség mellett: 1. Máté evangéliuma egy nagyvárosból kellett származzon, különben nem terjedt volna el ilyen gyorsan. 2. Antióchiában sok zsidó élt. Bár ez sok Szíriai városra igaz. 3. Mivel a Máté 16,17-19-ben

⁷ LUZ: Matthew, 60

⁸ Lásd még: LUZ: Matthew, 59–60; DAVIES – ALLISON: Matthew, 7–57.

⁹ DAVIES – ALLISON: Matthew, 127

¹⁰ A különböző vélemények részletesebb kifejtését lásd DAVIES – ALLISON: Matthew, 127–138

¹¹ LUZ: Matthew, 58

¹² A kor történelméhez lásd: FERGUSON: A kereszténység bölcsője, 356-359

¹³ DAVIES – ALLISON: Matthew, 133

¹⁴ DAVIES – ALLISON: Matthew, 138

Péter kerül a középpontba, feltételezhetjük a kapcsolatot Máté és a Péterhez kapcsolódó keresztyénség között, amely ugyancsak Antióchiához kötődik. 4. Az evangélium egyik korai megjelenésének helye Antióchia volt. Ezt az állítást gyengíti, hogy nagyon gyorsan elterjedt az evangélium, így ez az utolsó nem tekinthető a legnyomósabb érveknek. Belső bizonyíték képen pedig a Máté 2,23-at hozza fel példának. Ő abból indul ki, hogy a versben található Nazarénus kifejezés Szíriában a keresztyén szó megfelelője volt, és Máté máshol is használ Szíriára jellemző kifejezéseket. Végeredményként azt állapítja meg, hogy Máté evangéliuma Szíria egy nagyobb városából (valószínűleg Antióchiából) származik, és feltételezi, hogy egy olyan gyülekezetből, amely nem a város egyetlen gyülekezete volt.¹⁵ A jeruzsálemi vagy palesztinai keletkezés mellett is egész sokan kiállnak, de ennek a véleménynek védelme sok ponton nehézkes. Csak akkor feltételezhetjük, hogy Jeruzsálemben vagy máshol Palesztinában született az evangélium, ha Kr.u. 70 előttre datáljuk és elvetjük a Márk evangéliumával való kapcsolatát. Egy Jeruzsálemben született evangélium nem támaszkodott volna ilyen mértékben egy görög hellenistáknak íródott műre és a Jeruzsálemi harcok emléke is jobban kitűnne belőle.¹⁶ Mivel mind a Kr.u. 70 utáni datálás és a Márk evangéliumával való kapcsolatot biztosító két-forrás elmélet nagymértékben elfogadott az újszövetségi kutatásban ezt az álláspontot is elvethetjük. Én a korábban bemutatott és Ulrich Luz által megindokolt véleménnyel értek egyet, és a szíriai eredetet veszem alapul.

2.4. A mátéi gyülekezet

Ulrich Luz egy hosszabb részt szentel Máté gyülekezetének, mivel szerinte ez egy roppant nehezen megválaszolható kérdés, ugyanakkor a közösség milyenségének megértése nagyon fontos az evangélium értelmezése szempontjából.¹⁷ Ezt szeretném most röviden összefoglalni.

A legelső kérdés, amiben állást kell foglalni, hogy zsidókeresztyén vagy pogánykeresztyén gyülekezet számára íródott-e az evangélium. Nézzük meg a két oldalon felhozott érveket. Pogány keresztyénség mellett szól, hogy Máté elfogadja és támogatja a pogányok misszióját, látásmódja tehát univerzális. Megjelenik abban az ítélezés hangsúlyozása Izráel felett, továbbá kerül a arámi szavak használatát. Ezeken kívül, az evangélium sok verse arról tesz bizonyságot, hogy Máté ismeretei nem mindig pontosak a zsidósággal kapcsolatban. Ulrich Luz viszont nem tartja ezeket az érveket meggyőzőnek, és ő a zsidókeresztyénség mellett foglal állást. Szerinte az evangélium felépítése és összeállítása is

¹⁵ LUZ: Matthew, 57–58

¹⁶ DAVIES – ALLISON: Matthew, 140

¹⁷ LUZ: Matthew, 46–56

azt mutatja, hogy az evangélistára nagy hatást gyakorolt a zsidó irodalom.¹⁸ Továbbá úgy gondolja, hogy Máté forrásai, Márk és a Q forrás egy zsidókeresztyén közegben lettek átformálva még Máté evangéliumának megírása előtt. A számos kapcsolódási pont Máté evangéliuma és az LXX között, és a zsidó nyelvi jellegzetességek is egy zsidókeresztyén szerzőre utalnak. Máté teológiája, azon belül törvényértelmezése és az Ószövetség használata, Luz szerint ugyancsak egy zsidókeresztyén szerzőről beszél. Végül pedig, Máté evangéliuma nem csak az ortodox keresztyénségben lett a legfontosabb irat, hanem kiemelt szerepe volt a zsidókeresztyén körökben is.

Tehát megállapíthatjuk, hogy ha egy zsidókeresztyén közösséget feltételezünk Máté evangéliuma hátterében, az logikusnak tűnik, de még így is számos kérdés megválaszolásra vár. Ha megvizsgáljuk az evangéliumban megjelenő tisztségeket, a pogánymisszióhoz való hozzáállást, és a mózesi törvényhez való ragaszkodást, egy sokkal összetettebb képet kaphatunk. Valószínűleg egy olyan zsidó közösségről van szó, akik mind zsidó, mind keresztyén identitásukat Jézusban találják meg. Az evangéliumban az jelenik meg, hogy Jézus az egyetlen igaz tanítója a törvénynek („[...] egy a ti tanítótok: a Krisztus.” Mt 23,8). Így tehát a közösség nem tartozik sem a farizeusok sem az írástudók által vezetett zsidósághoz, és a zsinagógáktól is már elszakadtak. Több helyen megjelenik a „zsinagógáik” vagy „ti zsinagógátok” kifejezés, melyek az elkülönülést mutatják (Mt 4,23; 7,29; 9,35; 12,9; 13,54; 23,34). A törvény megtartása valószínűleg általános elfogadott a körökben, de azt Jézus parancsa miatt teszik, nem pedig a mózesi örökség miatt („Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat. Mert bizony mondom nektek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egy ióta vagy egy vessző sem vész el a törvényből, míg az egész be nem teljesedik.” Mt 5,17–18). De azt is láthatjuk, hogy a közösség nagy fordulóponthoz áll. A zsidó háború és a templom lerombolása után, Izráel krízisbe kerül, a közösség pedig egy egyértelműen pogány városban kell, megállja a helyét ebben a nehéz időben. Míg más gyülekezetek számára ekkor már egyértelmű a pogánymisszió folytatása, Máté gyülekezetében ez még továbbra is kérdéses. A gyülekezet viszont már nem csak zsidókeresztyénekből áll, hanem pogánykeresztyénekből is, akik jellemzően egy nagyvárosra, sokszínű háttérrel (népi hovatartozás, szociális helyzet stb.) csatlakoztak a gyülekezethez. Az evangélium írójának tehát egyik legfontosabb célja, hogy Jézus életének megmutatásán

¹⁸Szerinte Papias kijelentése, mely szerint: „Máté a héber gondolkodásmódnak megfelelően írta le a mondásokat, magyarázattal is ellátta ezeket, amennyire csak tudta, mindegyiket.” (VANYÓ: Apostoli atyák, 113) valószínűleg, nem azt jelenti, hogy héber nyelven, hanem hogy zsidó stílusban írta le az átvett tradíciót. (LUZ: Matthew, 46)

keresztül a pogánymisszió melletti döntésre vezesse gyülekezetét.¹⁹ Máté gyülekezetének szüksége volt iránymutatásra és egy új identitásra, hiszen a zsidók nagy része elutasította Jézust, és teljes zsidóság nagy változásokon ment keresztül. Máté pont abban nagyon különleges, hogy nem a zsidó gyökereket elvetve próbálja a Messiást bemutatni, és nem is azokhoz végletekig ragaszkodva, hanem Jézusban összekapcsolja a zsidó eredetet és annak újraértelmezését.

Tehát akár egy teljesen zsidókeresztyén, akár egy kevert gyülekezetet veszünk alapul, azzal Luz is egyetért, hogy nem csak zsidóknak íródott az evangélium. A pogány misszióra buzdít és önmaga is annak eszköze. Dale C. Allison egyértelműen úgy értelmezi a Máté munkáját, hogy ő egyszerre számított, zsidó, pogány, zsidókeresztyén és pogánykeresztyén olvasókra is.²⁰ Az evangélium mindenkinek szól, és az evangélista megpróbálta azt úgy megírni, hogy feltételezett olvasói számára az érthető, befogadható legyen, továbbá a keresztyén közösséget is építse. Ezzel már rá is tértünk a következő témára: az evangélium céljára, melyet a továbbiakban részletesebben tárgyalok.

2.5 Az evangélium célja

Az evangélium írásának körülményeit megvizsgálva láthatjuk, hogy egy változásokkal és kihívásokkal teli időben és egy alapvetően sokszínű gyülekezetben jött létre. Máté feladata tehát nem volt egyszerű. Egyszerre kellett leírnia Jézus életének történetét, létrehoznia egy liturgiai művet, melyet használhattak az istentiszteleten és egy olyan etikai iránymutatót, amelyet az egyszerű keresztyének is használhatnak, mindeközben erősíteni kellett a kialakuló keresztyén identitást és támogatni a pogánymissziót. Szerintem sikeresen teljesítette mind ezeket a feladatokat és pont ezért van vita az evangélium műfajának meghatározásáról. Luz arra teszi a hangsúlyt, hogy Máté a zsidó kommentárokhoz hasonlóan mondja el üzenetét, csak annak alaptörténete most már nem Izráel története, hanem Jézus élete. Alaptörténetét Márktól veszi, és azt újra elmondja, kiegészítve azt saját községének tradícióival és saját hitbeli látásmódjával.²¹ Luz azt is megemlíti, hogy az evangélista úgy szerkesztette művét, hogy abban elég hely maradjon a különböző értelmezéseknek. Az olvasóval kapcsolatba akar lépni és az olvasónak is kapcsolatba kell lépnie a szöveggel. Így mind zsidók, mind pogányok megtalálhatják benne azt, amivel azonosulni tudnak. Máté evangéliuma egyértelműen egy befogadó, univerzális evangélium („Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet...”

¹⁹ LUZ: Matthew, 50

²⁰ ALLISON: New Moses, 278

²¹ LUZ: Matthew, 13–15

Mt 28,19). Jézus személyét úgy ábrázolja, hogy azonosulni tudjon vele egy erősen zsidó gyökerű keresztyén és egy pogánykeresztyén is be tudjon kapcsolódni a zsidók történetébe Jézuson keresztül.²² Dale C. Allison szerint ennek egyik eszköze volt a Mózes-tipológia, amely az egész evangéliumon keresztül megtalálható. De mit is jelent pontosan a tipológia kifejezés? Ezt szeretném röviden megválaszolni a következő pontban.

2.6. A tipológia meghatározása

„Ha össze akarnánk gyűjteni, hogy mi mindent jelöl a bibliai tipológia, akkor legalább kilenc dolgot sorolhatnánk fel: (1) A Biblia egyféle olvasása; (2) az Ó- és az Újszövetség egységének a princípiuma; (3) a bibliai egzegézis egy módszere; (4) beszédalakzat; (5) gondolkodásmód; (6) retorikai forma; (7) történelemszemlélet; (8) az ismétlődés princípiuma a művészi alkotásban; (9) szövegekben az "intertextualitás" megnyilvánulása.” - írja Fabiny Tibor.²³ Éppen ezért a tipológia szó használata is megtévesztő lehet. A probléma D. L. Baker szerint, hogy sokan spekulatív eszközként használták a tipológiát és így annak jelentése sokszor összekeveredik az allegorizálással vagy szimbolizmussal.²⁴ Éppen ezért, ő a tipológia modern meghatározásánál öt tagadást fogalmaz meg: 1. A tipológia nem egzegézis, 2. A tipológia nem prófécia, 3. A tipológia nem allegória, 4. A tipológia nem szimbolika, 5. A tipológia nem módszer és nem rendszer.²⁵ Akkor mégis mi a tipológia, és mit mondhatunk el róla? D. L. Baker tovább menve azt fogalmazza meg, hogy a tipológia valós történelmi tényekkel és személyekkel foglalkozik, így az egy történetpszemléleti mód: „A tipológiát megalapozó meggyőződés az, hogy Isten szüntelenül munkálkodik ennek a világnak – s külön a választott népnek – történetében, és hogy ennek a következményeként a történelem eseményei jobbra következetes minta szerint alakulnak.”²⁶ Másodszor azt emeli ki, hogy a tipológiánál nem szükségesek a részletekbe menő párhuzamok, csak az alapelv megegyezése. Ezek alapján így fogalmazza meg a tipológia modern értelmét: „A típus az a bibliai esemény, személy vagy intézmény, amely (vagy aki) példaként vagy mintaként szolgál más események, intézmények vagy személyek számára; a tipológia a típusok tanulmányozása, és a típusok közötti történelmi és teológiai megfelelések vizsgálata; a tipológia alapja Isten szüntelen munkálkodása választott népének történelmében.”²⁷ Ez a tipológiai látásmód az egész

²² Már az első fejezetben megjelennek a pogány személyek Jézus családfájában.(Mt 1,1-17)

²³ FABINY: A keresztyén hermeneutika (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html>);(letöltve: 2014.11.22.))

²⁴ BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 124

²⁵ BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 134-135

²⁶ BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 140

²⁷ BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 140

Újszövetségben jelen van, fel-felbukkan, de nem alkot egy önálló, átfogó rendszert. Máté evangéliumában talán kevés klasszikus tipológiai hely van, de mélyebb kutatás során felismerhetjük, hogy annak egészében megtalálható ez a látásmód. A tipológia vizsgálatának pontjairól majd az evangélium szövegének vizsgálata előtt szeretnék bővebben írni, de még ezek előtt fontos tisztáznunk Mózes szerepét a zsidóság és pogányság gondolkodásában, az evangélium keletkezésének idejében. Ha látjuk azt, hogy ki is volt Mózes az evangélium olvasói számára, akkor érthetjük meg igazán, mit jelenthetett számukra, egy Mózeshez kapcsolódó Jézus-kép. Máté szinte alig ír konkrétan Mózesről az evangéliumában, nem alakít ki egyedi Mózes-képet, így tehát a kor Mózes felfogását használja fel. Nekünk is ezt kell tehát vizsgálnunk.

3. Mózes-kép a Kr.u. 1. század idején

Mózes jelentősége a zsidó vallás számára megkérdőjelezhetetlen. Mégis érdemes megvizsgálni azt, hogy pontosan miben is állt Mózes tisztelete a Kr.u. I század környékén. Hogyan tekintettek rá? Mint prófétára, mint királyra, mint papra, vagy mint a nép egyszerű vezetőjére? Mit gondoltak róla a különböző zsidó irányzatok és mi volt a pogányok véleménye Mózesről? Ezeket a kérdéseket és hasonlókat kell megvizsgálnunk, ha pontosabb képet szeretnénk látni a korról. John Lierman 2004-ben megjelent könyve pont ezt a témát dolgozza fel. A könyv címe: *The New Testament Moses – Christian perception of Moses and Israel in the setting of Jewish religion*. Ebben a műben pontos képet kaphatunk arról, hogy milyen fontos szerepe volt Mózesnek a zsidó vallási kultuszban. Megláthatjuk, hogy Mózes több volt egy egyszerű prófétánál, és közelebb kerülhetünk annak megértéséhez, hogy ez hogyan volt hatással az első századi keresztyénségre.

3.1 Mózes „titulusai”

John Lierman alapvetően az Újszövetség szempontjából vizsgálja Mózes jelentőségét, éppen ezért Mózes szerepeit is inkább keresztyén gondolkodás alapján csoportosítja.²⁸ Így beszél Mózes prófétai, papi (és apostoli), királyi és törvényadói szerepéről. A különböző fejezetekben azt vizsgálja, hogy megtalálhatóak-e ezek a titulusok, a különböző zsidó irodalmakban az első század környékén.²⁹ Ezáltal egy sokkal árnyaltabb és összetettebb

²⁸LIERMAN: Moses, 1-2

²⁹John Lierman helyesen feltételezi, hogy a kor irodalmában megjelenő vélemény Mózesről nagy valószínűséggel hasonló Mózes keresztyén körökben való megítélésével, ezért azok elengedhetetlenek ebben a kutatásban. (LIERMAN: Moses, 5)

Mózes-képpel ismerkedhetünk meg, és felismerhetjük, hogy az első század idején milyen élő volt a Mózes irodalom. Természetesen John Lierman is tudja, és nekünk is szem előtt kell tartanunk, hogy az adott szerepek között átfedések vannak és különböző források mást-mást érthetnek ugyanazon kifejezés alatt. Az első és legáltalánosabb Mózes szerep, amelyet vizsgálnom kell az a prófétaság.

3.1.1 Próféta

Mózes prófétaként való értelmezése nem kérdés senki számára sem. Mind az Ószövetség és az Újszövetség, mind pedig a kor zsidó és pogány szerzői egyértelműen prófétaként tekintettek Mózesre. Az Ószövetségből több verset is említhetünk, de hogy egyet idézzek, a Hós 12,14 jól mutatja ezt: „De próféta által hozta föl az Úr Izráelt Egyiptomból, és próféta által őrizte meg.” Sőt a 3Móz 12,6-8 és 5Móz 34,10 azt is állítja, hogy Mózes még a próféták közül is kitűnt, hiszen Isten szemtől szembe szólt hozzá.³⁰ Ő volt minden próféta előképe. A második templom időszakának irodalmában is megjelenik Mózes prófétasága a Jubileumok könyvében, Sírák fia könyvében, Salamon bölcsességeiben, Arisztobulosznál, Ezékiel Exagoge-jában, pogány szerzőknél pedig Numeniosznál, Sztrabón Geógraphikájában és Mózes mennybemenetelében is.³¹ Természetesen Philón és Josephus is sokat beszélt Mózesről. Philó több mint tíz olyan kifejezéssel illeti Mózeset, amely az ő prófétaságára utal. Számára ő a legtökéletesebb próféta.³² A Mózes élete c. művében külön részt szentel annak, hogy kifejtse, miért is volt ő teljesen hiteles próféta.³³ Josephus is a legnagyobb prófétának nevezi Mózeset, akinél nagyobb soha nem volt. „Kitűnő hadvezér volt és páratlan próféta, úgy, hogy mikor beszélt, az ember azt hitte, maga Isten szólt hozzá.”³⁴ Az Újszövetségben is több olyan helyet találhatunk, melyek Mózes prófétaságáról vallanak. Eme dolgozat témájából kiindulva különösen fontos lehet az ApCsel 3,22-26 és 7,20-39, hiszen mindkét hely bizonyítja, hogy az első században Mózeset prófétának tekintették és az 5Móz 15-19 alapján várták az eljövendő messiás prófétát, aki Mózeshez hasonló lesz. Ezt a keresztyének egyértelműen Jézusban találták beteljesedni.

John Lierman ezt a konklúziót vonja le Mózes prófétaságának kérdésében: „Mind az Újszövetségben mind azon kívül, sok olyan különböző forrást találunk, melyek egy nagyszerű

³⁰ LIERMAN: Moses, 33-34

³¹ Jubileumok könyve 1,4.26; Sírák fia könyve 44,23b-45,5; Salamon bölcsességei 10,15-16; Eusebios: Praeparatio Evangelica 8.10.4; Ezékiel: Exagoge 68-89, Sztrabón: Geógraphika 16.2.39; Mózes mennybemenetele 1,14 és 3,12 ; (Lásd még: LIERMAN: Moses, 34-38)

³² LIERMAN: Moses, 44

³³ PHILÓN: Mózes élete, 2,187

³⁴ JOSEPHUS: Zsidók története, 103

prófétának tekintik Mózes, vagy olyan tetteket tulajdonítanak neki, melyeket egyértelműen csak a próféták cselekedtek.”³⁵ A következő, a prófétaághoz szorosan kapcsolódó, tisztség Mózes papi és apostoli szerepe.

3.1.2. Pap és apostol

A papi és apostoli cím sokkal kevésbé egyértelmű, mint a prófétai szerep. John Lierman is felismeri nehézségét annak, hogy ezek a titulusok ritkábban fordulnak elő és meghatározásukban közel állhatnak, vagy akár bele is olvadhatnak a prófétai szerepbe.³⁶ Ennek ellenére fontos ezeket is tárgyalni, mivel ha kevésszer is, de megjelennek és találhatunk olyan különbséget a prófétai szerephez képest, amely meghatározó lehet.

Az Ószövetség egyedül a 99. Zsoltárban említi Mózes, mint aki – Áronnal együtt – Isten papja volt. Viszont életében egyértelműen betöltötte a papi szerepet, hiszen ő gyakorlata azokat a feladatokat, melyeket halála után Áron és a lévíták vettek át (Pl.: 2Móz 24,6). Az első században viszont már sokkal konkrétabban előjött Mózes papi szerepe. Philón – aki Mózes minden egyes funkciójáról nagy részletességgel ír – ezt írta Mózes papságáról: „Lévén ő az igazi főpap, őt illett megbízni a szentély berendezésével is, hogy papi tisztségnek gyakorlása során, annak tökéletesen eleget téve, úgy végezhesse a szertartásokat, hogy azok megegyezzenek és összhangban legyenek az építménnyel.”³⁷ Philónnál a prófétai és papi tisztségekhez közösen tartozik Mózes közbenjárói és kiengesztelői szerepe.³⁸ Josephus csak Áront nevezi főpapnak, de nála is megjelennek azok az egyértelműen papi cselekedetek melyeket Mózes végez (Pl.: áldozat, vérrel való megkenés, közbenjárás).³⁹ A rabbinikus irodalomban nincs egyetértés arról, hogy mennyi ideig volt Mózes pap (7 napig vagy 40 évig), de a papi szerepét nem kérdőjelezi meg.⁴⁰

Mózes apostolságát a Zsidókhoz írt levél 3. fejezetének kezdő versei alapján igazolja John Lierman. A levél írója az első versben Jézust nevezi hitvallásunk apostolának és főpapjának, de a Mózessel való összehasonlításból következik, hogy ő is ugyanezeket a titulusokat viseli, csak kisebb dicsőségben, mint Jézus. A másik indok arra, hogy az apostolság és papság Mózes attribútumai, hogy sehol máshol nem szerepelnek így a korai krisztológiákban.⁴¹ Habár vannak, akik ezzel az állásponttal vitatkoznak és pusztán a

³⁵ LIERMAN: Moses, 63 (saját fordítás)

³⁶ LIERMAN: Moses, 65

³⁷ PHILÓN: Mózes élete, 2,75

³⁸ LIERMAN: Moses, 68

³⁹ LIERMAN: Moses, 68

⁴⁰ LIERMAN: Moses, 70

⁴¹ LIERMAN: Moses, 74

krisztológia kivetítését látják Mózesre, John Lierman szerint: „[...] a mózesi témák jelenléte miatt az Újszövetségen kívüli irodalomban, melyek erősen hasonlítanak a Zsidókhoz írt levélben található Mózes és Jézus összehasonlításának alapjához, valószínűbb ennek a fordítottja, mégpedig, hogy az író koncepciója Mózesről, vagy inkább olvasóinak a Mózes koncepciója, átformálja azt, ahogyan Krisztust ábrázolja.”⁴²

Tehát összességében elmondhatjuk, hogy Mózes papi szerepe általánosan elfogadott volt és még apostoli szerepe is valószínűsíthető a keresztyén körökben. Tehát Mózesben eddig legalább két szerep összefonódását vizsgáltuk meg. A prófétai és papi titulusról pedig elmondható, hogy mindkét szerep betöltői rendelkeztek valamilyen politikai vagy társadalmi erővel. Így nem áll messzi ezektől a szerepektől a királyi szerep sem. A királyi és papi szerep összekapcsolódása egy személyben pedig nem volt ismeretlen az első századi olvasók számára. A Hasmoneus dinasztia ideje alatt a főpap egyben király is volt. A kérdés csak az, hogy Mózeset is ilyen pap–királynak vagy próféta–királynak tekintették-e?

3.1.3. Király

John Lierman válasza egyértelműen igen. Hosszasan fejti ki azokat a direkt és indirekt érveléseket melyek által igazolva találja Mózes királyi szerepét.⁴³ Ezeknek felidézése számomra nem szükséges, csak a főbb pontjait és konklúzióját vonnám le. Több olyan ószövetségi igét tárgyal melyeknek későbbi zsidó értelmezése egyértelműen igazolja Mózes királyságát. A 2Móz 4,20-ban Mózes botja jelenik meg, mint egy királyi szimbólum.⁴⁴ Az 5Móz 33,5 értelmezése sok vitát és különböző véleményeket eredményezett, de mind a rabbinikus tradíció, a targumok és a szövegrész görög fordításai is azt Mózesre értelmezik vagy előfeltételezik a Mózes királyi titulusanak elfogadott voltát.⁴⁵ Habár az 5Móz 18,15 Mózes prófétaságát emeli ki, annak zsidó eszkatológiai értelmezéséhez hozzátartozik a próféta–király várása. Megemlíthetjük Sztrabónt, Ezékiel Exagógáját és Philónt is, akiknél egyértelműen összekapcsolódik a királyi személye a prófétasággal. Az eszkatológiai időkben várt mózesi próféta abban különbözik más prófétáktól, hogy Mózeshez hasonlóan uralkodni fog Izráel népén és törvényadóként is megjelenik.⁴⁶ Philónnál nem kérdéses Mózes királyi szerepe, nála már gyermekkorától arra készül és egyértelmű, hogy a pásztorként eltöltött ideje

⁴² LIERMAN: Moses, 76 (saját fordítás)

⁴³ LIERMAN: Moses, 79-123

⁴⁴ LIERMAN: Moses, 79

⁴⁵ LIERMAN: Moses, 80-84

⁴⁶ LIERMAN: Moses, 84-90

is ezt szolgálta.⁴⁷ Josephus viszont sohasem hívja Mózes királynak, de a papi szerepnél elmondottakhoz hasonlóan, a királyi titulus ismérveit mégis odatulajdonítja neki (úgy mint: uralkodás, vezetés, bíraskodás és törvényadás). Tehát Josephus is elismeri Mózes szerepét, mint uralkodó, de teológiai és politikai okokból nem használja a király (βασιλεύς) kifejezést rá.⁴⁸ Ha az Újszövetséget vizsgáljuk, ott is találhatunk bizonyítékokat arra, hogy a zsidók által várt mózesi messiás egyben királyi szerepet is betöltött. A Mk 6,34-43 története erősen emlékeztet a népnek eledelet adó Mózesre, míg Jézus kijelentése – a „pásztor nélkül való juhokról” – a már korábban említett pásztor–király motívumot emeli be a történetbe. A népnek szüksége van a mózesi királyra és Jézus maga tölti be ezt a szerepet.⁴⁹ A történet Jánosi leírásában (6,1-15) már konkrétan megjelenik, hogy a népnek adott étel a prófétaság jele és a tömeg reakciója, hogy Jézust királlyá akarják tenni. „Miután látták az emberek, hogy milyen jelt tett, ezt mondták: Ez valóban az a próféta, akinek el kellett jönnie a világba. Amikor pedig Jézus észrevette, hogy érte akarnak jönni, és el akarják ragadni, hogy királlyá tegyék, visszavonult ismét a hegyre egymagában.” (Jn 6,14-15) Az ötezer ember megvendégelésének története tehát pontosan mutatja, hogy az első századi zsidók gondolkozásában, az eljövendő mózesi próféta – és így maga Mózes is – egyben királyi szerepet is be kellett, hogy töltsön.

Tehát Mózes királyi titulusa is általánosan elfogadottnak látszik a Bibliai és azon kívüli források alapján. Ha nem is nevezi mindenki királynak, de azt mindenki elfogadja, hogy nép felett uralkodott és vezette Izráel népét. Azt se kérdőjelezi meg senki, hogy Mózes törvényt adott a népnek, de arról már megoszlanak a vélemények, hogy ebben mi is volt pontosan Mózes szerepe. Ezt vizsgálom a következő részben.

3.1.4. Törvényadó

Ennek a témának nagy kérdése és vitatott pontja, hogy Mózes, mint egy törvényhozó, maga írta a törvényeket, vagy csak átadta azt a népnek, amit Isten lediktált neki. Vagy talán valahol a kettő között találjuk meg az igazságot, vagy akár kettő egyszerre igaz. Ebben a kérdésben sokan sokféleképpen foglaltak állást. A vita eredete, hogy a Bibliában mindkét nézetet támogató igéket találhatunk. A Deuteronomium elején Mózes így szólt a néphez: „Kijelentette nektek szövetségét, amikor megparancsolta, hogy teljesítsétek a tíz igét, és felírta azokat két kőtáblára. Nekem pedig megparancsolta akkor az Úr, hogy tanítsalak meg benneteket azokra a rendelkezésekre és törvényekre, amelyeket teljesítenetek kell azon a

⁴⁷ PHILÓN: Mózes élete, 1,60; vö.: MEEKS: Prophet king, 108-111

⁴⁸ LIERMAN: Moses, 104-106

⁴⁹ LIERMAN: Moses, 108-110

földön, ahova átkeltek, hogy birtokba vegyék.”(5Móz 4,13-14) Ebből az igéből és a Deuteronomium többi részéből is az látszik, hogy Isten adta a tízparancsolatot, míg Mózes a többi rendelkezést és törvényt. De még itt is találni olyan verseket ahol nem tiszta, hogy Isten vagy Mózes beszél, ami arra utalhat, hogy Mózes hangjának és Isten hangjának tekintélye összemosódik.⁵⁰ Ezzel ellentétben a Nehémiás, a Krónikák második és Malakiás könyvében valamint Dániel könyvének görög változatában olyan igeverseket találhatunk, melyek egyértelműen Isteni eredetűnek tekintenek minden törvényt és Mózeszt csak Isten szócsöveként ábrázolják.⁵¹ Mindenesetre a különbségtétel a tízparancsolat és többi törvény között valamilyen formában mindig is megmaradt.⁵² A Biblián kívüli forrásokban is megtaláljuk a különböző nézeteket. Mind zsidók, mind pogányok között vannak olyan szerzők és művek, ahol a törvényadást prófétai cselekedetnek tekintik és így azok Isteni eredtén van a hangsúly. Ide tartozik Sírák fia könyve, Sztrabó, Hekataiosz, a qumráni Damaszkuszi dokumentum, de a későbbi samaritánus és rabbinikus irodalom is azon a véleményen van, hogy Mózes csak próféta volt törvényalkotó nem.⁵³ Philónnál és Josephusnál viszont egyértelműen megmutatkozik, hogy az első században is megmaradt Mózesnek, mint törvényadónak tisztelete. Philón maga is bizonyosságot tesz a különböző véleményekről mikor Mózesről írt művét így kezdi: „Elhatároztam, hogy megírom Mózes életét, aki egyesek szerint a zsidók törvényadója, mások szerint a szerint törvények magyarázója...”⁵⁴ Ő maga viszont egyértelműen törvényadónak tekinti Mózeszt, sőt szerinte „a legjobb törvényhozó ő volt mindazok közül, akik a görögöknél és barbároknál valaha is születtek...”⁵⁵ Josephus Mózes-képe nem ilyen egyszerűen értelmezhető a kérdésben. Philónhoz hasonlóan beszél Mózes bölcsességéről és szerepről a törvényhozásban, de ragaszkodik a rabbinikus állásponthoz, hogy a törvény Istentől van. Úgy tűnik nem próbálta a két nézőpontot összhangba hozni.⁵⁶

Ami érdekes lehet, hogy az Újszövetségben is egyedi és sokféle nézőpontot találhatunk Mózes törvényhozási szerepéről. John Lierman a Márk 10,2-12 és Máté 19,3-9 szakaszok megvizsgálás után arra a megállapításra jut, hogy: „Úgy tűnik, hogy mindkét szakasz azt mutatja, hogy Mózes felülírja Istent. Így Mózes és Isten egymás mellett állnak,

⁵⁰ LIERMAN: Moses, 124-126

⁵¹ Neh 8,14; 2Krón 35,6; Mal 3,22 és Dán 9,10 összevetve a thedotioni szöveggel.

⁵² LIERMAN: Moses, 128

⁵³ LIERMAN: Moses, 128-132, 140-148

⁵⁴ PHILÓN: Mózes élete, 1,1

⁵⁵ PHILÓN: Mózes élete, 2,12

⁵⁶ LIERMAN: Moses, 136-139; ld. még MEEKS: Prophet king, 132-133

mint a törvény kettős forrása...⁵⁷ Ehhez hasonlóan a Márk 7,10-ben, a 12,19-ben és az 1,44-ben – és szinoptikus evangéliumok párhuzamos helyeiben – is Mózes szerepe kerül előtérbe. Ő rendelte le a törvényeket és szabályokat. A Máté 23-ban találkozhatunk azzal a kifejezéssel, hogy „az írástudók és a farizeusok Mózes törvényhozó székébe ültek”. Ennek pontos jelentését nehéz megfejtetni,⁵⁸ de ami biztos, hogy Mózesnek az első században is volt olyan törvényadói vagy magyarázói tekintélye, amellyel itt a farizeusok és írástudók visszaéltek.⁵⁹ Az apostolok cselekedeteinek könyve és Lukács még magasabb pozícióba helyezi Mózeszt, állítja John Lierman.⁶⁰ Itt a törvény megsértése, Mózes megsértésével egyenlő (Ld.: Lk 20,37; ApCsel 15,21; 21,21; 6,11.4). Ezzel ellentétben a negyedik evangélium Mózes-képe jóval árnyaltabb és összemosódik a törvényhozó és a próféta képe, jelen van a törvény Isteni eredete.⁶¹

Mózes törvényhozói szerepe tehát megosztotta az első századi zsidóságot és ebben az Újszövetség sem kivétel. A dolgozatban vizsgált Máté evangéliumáról viszont megállapíthatjuk, hogy a vitában a mózesi tekintély mellett foglal állást. Az evangélium mindössze hétszer említi név szerint Mózeszt és ebből öt utal arra, hogy Mózes a törvényhozó. A másik kettő a megdicsőülés történetében van, ahol Máté megcseréli Mózeszt és Illést (Mt 17,3 és Mk 9,4), amely megint Mózes tekintélyét emeli ki. Tehát feltételezhetjük, hogy Máté olvasóközönségében is olyan zsidók és pogányok voltak, akik Mózes szerepét a törvényhozásban fontosnak tartották.

3.1.5. Konklúzió

Végignézve a négy mózesi titulust láthatjuk, hogy sok átfedés van azok között. Ennek legjobb példája Philón, aki – valószínűleg kortársaival egyetértésben – egyértelműen úgy látja, hogy az eddig tárgyalt szerepek mind az uralkodás egy-egy elemei. „Azt állítottuk tehát, hogy a tökéletes uralkodónak négy képességgel kell rendelkeznie: a királyéval, a törvényhozóéval, a papéval és a prófétaéval...”⁶² Mózes élete művében részletes fejt ki, hogy ezek, hogyan tartoznak egybe, és hogy hogyan volt Mózes a legtökéletesebb mind ezekben a szerepekben. Habár Philón Mózes ábrázolás talán mesterkéltnek tűnhet, az általánosságban megállapítható, hogy az első században hozzá hasonlóan egy összetett Mózes-képpel kell számolnunk. Mózes a nép vezetője volt, aki Isten és a népe között állt. Pont azért nehéz őt besorolni az egyes

⁵⁷ LIERMAN: Moses, 150, (saját fordítás)

⁵⁸ Ld.: DAVIES – ALLISON: Matthew, 268

⁵⁹ LIERMAN: Moses, 155

⁶⁰ LIERMAN: Moses, 157

⁶¹ LIERMAN: Moses, 161

⁶² PHILÓN: Mózes élete, 2,187

kategóriákba, mert hozzá hasonló nem volt. Isten egyedi szolgája volt, egyedi feladatokkal és képességekkel. Ő egyedül vezette az exodust, ő egyedül vette át és magyarázta tovább Isten törvényét, ő bíráskodott és uralkodott a nép felett, ő tett csodákat és jeleket, ő készítette el a szent sátrat és mutatott be áldozatot Istennek, ő járt közben a bűnös népért és ő adott ételt és italt mikor szükségük volt rá. Mózes olyan közeli kapcsolatban állt Istennel, mint senki más az Ószövetségben és éppen ezért vált a zsidó vallás legfontosabb személyévé. Attribútumai közül mindenki máshová teszi a hangsúlyt, de általános tisztelete megkérdőjelezhetetlen. A következő részben azt szeretném megvizsgálni John Lierman könyve alapján, hogy gyakorlatban hogyan jelent meg Mózes tisztelete az első században.

3.2. Mózes szerepe a zsidó vallásban és közösségben

Az első századi zsidó és keresztyén irodalmat olvasva nem csak azt tudjuk meg, hogy mit gondoltak Mózesről a korabeli zsidók, hanem arról is képet kaphatunk, hogy hogyan viszonyultak hozzá. John Lierman mindezeket a szövegeket megvizsgálva arra a következtetésre jut, hogy Mózes a zsidó nép életében és vallásában majdnem hogy Istennel egyenlő helyet kapott.⁶³ Ahogy írja: „Tehát a zsidók hittek Mózesben, reméltek Mózesben és alárendelték magukat Mózesnek.”⁶⁴ Mózeset egy olyan személynek képzeltek, aki aktívan jelen van az életükben. Egy szinte isteni vagy angyali figuraként jelenik meg,⁶⁵ akiben lehet hinni (Jn 5,45-47), akit lehet káromolni (ApCsel 6,11), aki Jézus szerint vádolja őket Isten előtt (Jn 5,45) és akinek megjelenése nem kíván magyarázatot (Mt 17,3 és párhuzamos helyei). A zsidó vallás akár egy „Mózes-vallásként” is értelmezhető, hiszen Mózesnek voltak tanítványai (Jn 9,28), hirdetői (ApCsel 15,21), és akit elhagyni annyit jelent, mint Istent magát elhagyni (ApCsel 21,21 és ApCsel 7,39-42). Sőt John Lierman amellett is érvel, hogy az 1Kor 10,2-ben található „megkeresztelkedés Mózesre” kifejezés is egy valós gyakorlatra utal, mely hatással lehetett a keresztyénség keresztelés fogalmára is.⁶⁶ Habár nem általánosíthatjuk ezeket a nézeteket, de az biztos, hogy a zsidók valamely csoportjában jelen volt az ilyen fajta mély és gyakorlati Mózes-tisztelet.⁶⁷

Mózes a zsidó vallás és nemzeti öntudat központi alakja volt, amely valószínűleg még inkább felerősödött a diszpóra zsidóságban, majd pedig a templom lerombolása után. Mivel korábban már megállapítottam, hogy Máté nagy valószínűséggel egy nagyobb város olyan

⁶³ LIERMAN: Moses, 256

⁶⁴ LIERMAN: Moses, 257, (saját fordítás)

⁶⁵ LIERMAN: Moses, 245

⁶⁶ LIERMAN: Moses, 207-208

⁶⁷ MEEKS: Prophet king, 295

gyülekezetének írta evangéliumát ahol zsidókeresztyének és pogánykeresztyének is voltak, nagyon valószínű, hogy a korábban megvizsgált Mózes felfogásokból sok minden jelenlehetett a gyülekezetében. Éppen ezért a Mózes tipológiának mély tartalma lehet. A következő fejezetben Máté evangéliumának szövegét szeretném vizsgálni, hogy részletesen kifejthessem azokat a történeteket, ahol a Mózes-tipológia feltételezhető. De először magát a tipológiát szeretném egy kicsit körbejárni.

4. Mózes-tipológia Máté evangéliumában

4.1. A tipológia vizsgálata

A tipológia egyik kutatója a már korábban is idézett Dale C. Allison, aki a *The new Moses* c. könyvében fejtette ki gondolatait a Máté evangéliumában fellelhető Mózes tipológiáról. Az első evangéliumot vizsgálva ő azt állapította meg, hogy Máté „kompozíciós szokása” volt, hogy párhuzamokat használjon művében. Szerinte az evangélista Jézus nagyságát úgy akarja kifejezni, hogy őt hasonlítja másokhoz.⁶⁸ A szerző másik alapfeltevése, hogy Máté úgy írta meg művét, hogy bizonyos kifejezések, szavak, cselekmények vagy körülmények egyértelműen többletinformációhoz jutassák az olvasót azáltal, hogy más ismert koncepciókat idéznek fel. Mivel egy alapvetően zsidókeresztyén gyülekezetéről van szó, így például az Ószövetség és annak kortárs értelmezése ismert volt a gyülekezetben. De ahogy azt láttuk korábban a pogány olvasók is ismereték Mózes karakterét, vagy a zsidó nép eredetét valamilyen formában. Tehát Máté nagyban épített az olvasói tudására és számunkra sokszor felfedezhetetlen módon hivatkozott az ő ismeretanyagukra. Dale C. Allison így határozza meg Máté evangéliumát: „Az első evangélium egy emlékeztető eszköz, amely arra lett kitalálva (mai szóhasználatával élve), hogy intertextuális összekapcsolásokat teremtsen, melyek a tájékozott és kreatív olvasásra épülnek.”⁶⁹ Ebből kiindulva azt is feltételezi, hogy az evangélium katechetikai céllal íródott, mely lehetővé tette volna a „rejtett” vagy mélyebb üzeneteket kifejtését.⁷⁰ Mindebből az derül ki, hogy ő alapvetően úgy tekint a Jézus–Mózes kapcsolatra (tipológiára), mint egy irodalmi eszközre, melyet Máté nagyon helyesen alkalmazott célja elérésére. Ez nagyon jól meglátszik egyik konklúziójában is ahol Mátét és művét Eusebioshoz hasonlítja. Szerinte Máté módszere olyan, mint Eusebiosé, aki Constantin császárt ábrázolta úgy, mint egy új Mózes.⁷¹ Én viszont D. L. Bakerrel értek egyet, mégpedig

⁶⁸ALLISON: *New Moses*, 137–139

⁶⁹ALLISON: *New Moses*, 284–285 (saját fordítás)

⁷⁰ALLISON: *New Moses*, 287

⁷¹ALLISON: *New Moses*, 280

abban, hogy a tipológia nem csak egy irodalmi módszer, hanem egy történelemszemlélet, meggyőződés, és én még talán hozzá tenném azt is, hogy egy hitvallás. Tehát egy kicsit másképp tekintek a tipológiára, mint Dale C. Allison, de mégis nagy részben az ő művére támaszkodom a következő részekben, mivel nagyon jól összegyűjtötte az egyes történetekben található kapcsolódási pontokat.

Vizsgálata módszertanaként hat lehetőséget sorol fel, hogy hogyan lehet megállapítani két szöveg kapcsolatát. Ezeket keresve tudunk közelebbi véleményt alkotni arról, hogy Jézus és Mózes kapcsolata valóban fennáll-e egy adott szövegben vagy nem.

A szövegek kapcsolatának módjai tehát:

1. Direkt kijelentés
2. Indirekt idézés
3. Hasonló körülmények
4. Kulcsszavak és kifejezések
5. Hasonló történet struktúra
6. Szórend, verselés vagy szótag sorozat hasonlósága

Ezek közül az első kettőnél egyértelmű a kapcsolat és ezeket a legtöbb kutató el is fogadja. A többi esetben gyengébb a kapcsolat, ezért további feltételeket kell megvizsgálnunk, ha ki akarjuk mutatni a párhuzamosságot. Az pedig döntő érvnek tekinthető a valós kapcsolat mellett, ha a fent említett kapcsolódási módok közül több is jelen van egy történetben. Például hasonló körülmények és a hasonló szórend, vagy a kulcsszavak. Ami még egy egyszerű, de fontos szempont, a megszokottságtól való eltérés. Hiszen ha nem odaillő, nem indokolt, vagy ritka kifejezés van jelen, annak általában oka van. Az is feltételezhető, hogy a szerző minél inkább egyértelműen akar fogalmazni egy ilyen asszociáció beillesztésénél.⁷² Ezeket alapul véve kezdek neki az evangélium szövege vizsgálatának, a tipológia kérdésére pedig azután fogok visszatérni.

4.2. A szöveg vizsgálata

4.2.1. Gyermekség történet (1,18-2,23)

A gyermekség történet az egyik legfontosabb a Mózes-tipológia szempontjából, mivel itt, a történet legelején alapozza meg Máté azt a tételét, hogy Jézus sok mindenben olyan, mint Mózes. Továbbá ez Máté saját anyaga, nem található meg a többi evangéliumban. Így feltételezhetjük, hogy vagy Máté koncepciójának volt fontos része, vagy a gyülekezetében volt fontos ez a tradíció és nem hagyhatta ki. Ami biztos, hogy az evangélium megértése

⁷²ALLISON: New Moses, 19

szempontjából nagy szerepe van. A Mt 1,18 – 2,23 története nem csak szavaiban vagy idézeteiben, de az egész történet átfogó szerkezetében követi Mózes történetét.

A gyermekség történetet többszörösen átszövi a Mózes-tipológia. Természetesen vigyáznunk kell, mert a mózesi párhuzamok mellett dávidi és más messiási tipológiák is felfedezhetők, melyeket sokszor nehéz elválasztani. Jézus születésének körülményei viszont egyértelműen a mózesi születéstörténet Bibliai és azon kívüli verzióira emlékezteti az olvasót. Szinte minden versben találhatunk elejtett szavakat, idézéseket vagy történeti hasonlóságokat melyek Mózes felé irányítják az olvasó tekintetét. Talán a legelső párhuzam, hogy József az 1,20-ban és később is álmában egy angyaltól kap instrukciókat. Az álom eredetét az Ószövetségben Józsefnél kereshetjük, de valószínűbb hogy a qumráni Mózes legendákból származik, ahol Amrám – Mózes apja – álmában angyalokkal beszélt.⁷³ Ezt Josephusnál is megtaláljuk, sőt az 1,21-el is találunk párhuzamot az ő leírásában, mert Isten megígéri Amrámnak, hogy Mózes meg fogja szabadítani Izráel népét és híres lesz minden népek között.⁷⁴ Már itt megláthatjuk azt a gondolatot, hogy Mózes szabadító munkája csak részlegesen volt sikeres, ezért van szükség az új Mózesre, aki a bűneiből szabadítja majd meg a népet. A 22. versben találkozhatunk először Máté idézet formulájával: „Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által:...” Ez sokszor előfordul Máténál⁷⁵ és bizonyítja, hogy számára milyen fontos volt az, hogy Jézus története betöltsen az Ószövetség ígéreteit. Ebből a szempontból értelmezhető a Mózes-tipológia is, hiszen abban Jézus betöltsen Mózes személyét. Ez pedig a korabeli zsidó és pogány gondolkodás fontos része volt: a régi igazolja az új hitelességét.⁷⁶ A betöltetett prófécia (23. v.) Ézsaiás 7,14-et idézi. Dale C. Allison – habár csak óvatosan – de feltételezi, hogy akár itt is lehet egy mózesi hasonlat elrejtve.⁷⁷ Az idézet szerint Jézust Immánuelnek fogják nevezni, ami azt jelenti: „Velünk az Isten”. Máté nem magyarázza tovább állítását, de azt kihallatszik belőle, hogy Jézusban, vagy rajta keresztül Isten van jelen. Ez pedig összecsenghet egy hasonlóan kérdéses jelentésű szakasszal a 2Móz 7,1-ből, melyben azt olvassuk: „Az Úr azt mondta Mózesnek: Lásd, olyanná teszek a fáraó előtt, mintha isten volnál.”⁷⁸ Természetesen nem azt kell érteni alatta, hogy Mózes Istennel egyenlő lenne, de Isten Mózesen keresztül lesz jelen a fáraó számára.⁷⁹ Dale C. Allison azt a következtetést vonja le, hogy habár a kapcsolatot mi

⁷³ DAVIES – ALLISON: Matthew, 207

⁷⁴ JOSEPHUS: Ant, 2,216

⁷⁵ Vö. 2,5–6. 15. 17. 23; 4,14; 8,17; 12,17; 13,35; 21,4; 26,54; 56; 27,9.

⁷⁶ ALLISON: New Moses, 274

⁷⁷ ALLISON: New Moses, 154

⁷⁸ Lásd még: 2Móz 4,16

⁷⁹ Mózes istenségéhez lásd még: ALLISON: New Moses, 154-155; LIERMAN: Moses, 230-247

láthatjuk, azt nem tudhatjuk biztosan, hogy a szerző is ezt gondolat mögötته.⁸⁰ A következő, 24. versben azt olvassuk, hogy József el akart válni Máriától, de angyali parancsra mégis feleségül vette a már ekkor terhes Máriát. Dale C. Allison szerint a legközelebbi párhuzamot Mózes születésének történetében találjuk. Az Exodushoz írt midrásban az 1,13-ból és 19-ből azt tudhatjuk meg, hogy Amrám elvált feleségétől Jókebedtől, és amikor már terhes volt Mózesrel akkor vette el újra.⁸¹ Tehát mind Amrám mind József a már terhes feleségüket vették el.

A napkeleti bölcsek történetben Dale C. Allison nem talál mózesi párhuzamot, csak megemlíti Erwin R. Goodenough elméletét.⁸² Számomra abban jelenik meg a mózesi és jézusi gyermektörténet kapcsolata, hogy habár szüleik nem voltak királyok mégis királyként tisztelték őket gyermekkorukban, és királynak nevezték őket. Mózesről ezt Philónnál találhatjuk meg: „Ettől kezdve királyi ellátásban és gondozásban részesült...”⁸³ és „... mi másnak szólították volna, mint ifjú királynak...”⁸⁴ A bölcsek ugyanezt teljesítik be Jézus életében, királynak nevezik (2,2) és királyi ajándékokat hoznak neki (2,11). William Davies és Dale C. Allison itt inkább salamoni vagy dávidi párhuzamot lát,⁸⁵ de nem zárhatjuk ki, hogy egy történetben egyszerre több tipológiát is alkalmazott a szerző.

Jézus születésének történetében előrehaladva egyre több párhuzamba állítható gondolati elemet és körülményt fedezhetünk fel. Mózes születése után a fáraó elrendelte minden zsidó gyermek halálát, (2Mózes 1-2) hasonlóan Heródeshez, aki Betlehemben minden kétévesnél fiatalabb fiúgyermeket kivégeztetett. Jézus és Mózes tehát már gyerekkorukban a halál közelébe kerültek, de mindkét esetben Isten közbenjárása és szüleik engedelmissége révén megmenekülnek. Jézusnak tehát menekülni kell egy másik országba a király haragja miatt. Mózeshez hasonlóan, aki felnővén a fáraó haragja elől menekül Midján földjére (2Móz 2,15). Jézus és Mózes is visszatérhet hazájába mikor *meghaltak mindazok az emberek, akik halálra keresték őket*⁸⁶ (2Móz 4,19 és Mt 2,19-20). Ezután mindketten visszatértek

⁸⁰ ALLISON: New Moses, 155

⁸¹ ALLISON: New Moses, 151

⁸² Goodenough a Dura-Europos zsinagóga falán levő festményen három alakot hasonlít a bölcsekhez, akik ajándékokat vittek Mózes születéséhez. Allison nem találja megalapozottnak ezt az elméletet. (ALLISON: New Moses, 151)

⁸³ PHILÓN: Mózes élete, 1,20

⁸⁴ PHILÓN: Mózes élete, 1,32

⁸⁵ DAVIES – ALLISON: Matthew, 250

⁸⁶ Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἡρώδου - Az ige, amit Heródes halálára használ a szerző utalhat a 2Móz 2,23-ra, de ha az LXX-t nézzük, akkor a 2Móz 4,19 elején is megjelenik ugyanez a mondatrész. Így valószínűbb, hogy itt keresendő a hasonlóság alapja. Méghozzá azért mert a következő részek is a 2Móz 4,19–20-ból indulnak ki. τεθνήκασιν γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου - Ez a félmondat is az előbb említett helyhez kapcsolódik, hiszen szinte szó szerint idéz az Ószövetségből. Az Septuagintában a 2Móz 4,19 c-ben ezt olvassuk: „τεθνήκασιν γὰρ πάντες οἱ ζητοῦντές σου τὴν ψυχὴν” A kapcsolat szándékosságára utal, hogy Máté csak itt

országukba, családjukkal együtt.⁸⁷ Már ezek a történeti elemek is szorosan összekapcsolják Mózes és Jézust, de Máté még egyértelműben fogalmaz – nehogy valaki ne vegye észre ezt a párhuzamot – és konkrét idézettel jelöli meg a tipológiájának egyik célját.

„Egyiptomból hívtam el a fiamat” (Mt 2,15) szól a hóseási idézet.⁸⁸ Jézus, Isten fia, ugyanazt éli át, mint Izráel sok száz évvel korábban. Jézus megismétli Izráel történetét, egyben Mózes történetét is megismétli, hiszen Mózes volt az, aki a népet kivezette Egyiptomból. Máté tehát ebben is egy új Mózesként ábrázolja Jézust, aki egy új exodust visz végbe. Ez azért fontos, mert így rögtön műve elején leszögez alapvető teológiai szempontokat, melyek az egész evangéliumra érvényesek. Először is, hogy Jézus Istene ugyanaz, mint Mózes és Izráel Istene. Másodszor, hogy Jézus osztozik az Exodusban, népe történelmében.

Tehát már az evangélium elején összekapcsolódik Izráel megmentőjének és megváltójának gyermekora. Az, hogy egy-egy kiválasztott gyermeknek különleges, csodákkal teli gyermekora volt, nem volt ismeretlen a Bibliában (pl.: Izsák, Jákob és Ézsau, Mózes, Sámson, Keresztelő János) sem a Biblián kívüli irodalomban.⁸⁹ Sőt Ulrich Luz arra is rámutat, hogy a királyi gyermek üldözöttsége is gyakran megjelenik ezekben a történetekben. De William Davies és Dale C. Allison egyértelműen megmutatja, hogy Máté nem volt érdekelt az Ószövetségen kívüli hasonló történetekben, hanem egyértelműen a Mózes életét körülvevő történeteket és legendákat vette alapul.⁹⁰ A két történet közötti hasonlóságok száma egyértelművé teszik, hogy ez nem lehet véletlen. Máté céltudatosan ábrázolta Jézust az új Mózesként. Ez pedig nem meglepő, mert „a kortárs zsidó gondolkodás Mózes, az első Szabadítót tekintette a végső Megváltó, a messiás legfőbb prototípusának.”⁹¹ A születéstörténetek hasonlóságaival Máté kijelenti Jézusról, hogy eljövedele már születésétől, sőt már születése előtt, elrendelt volt. Istennek terve volt Mózesrel, hogy később kivezesse a népet a szolgaságból és erre már gyermekkorától kezdve felkészítette. Hasonlóan Jézusnál,

használja a $\theta\upsilon\eta\sigma\kappa\omega$ igét. A másik ok, ami miatt még biztosabbak lehetünk, hogy Máté azt akarja, olvasói visszaemlékezzenek a 2Móz-re az, hogy az eredeti igealakhoz híven többes számba helyezi azt, annak ellenére, hogy Jézust egyedül Heródes akarta megölni. Tehát a szerző nem jelöli a két ige közötti kapcsolatot, de azt reméli, hogy olvasóinak egyértelművé válik a kapcsolat Jézus gyermekségének története és Mózes története között.

⁸⁷ ALLISON: New Moses, 144-146

⁸⁸ Az idézet nem a Septuagintából, hanem az eredeti héberből lett fordítva, méghozzá Hóseás 11,1-ből. „Máté elkerülte a görög fordítást ('fiaim'), amelyet az 1,23-ban még előnyben részesített, és hogy ne maradjanak kétségek mondanivalója felől, a héber eredetihez folyamodott ('fiam').”(SPINETOLI: Máté, 76) Habár a szószzerinti idézet a Hóseás könyvéből van, Ortensio da Spinetoli arra is rámutat, hogy jelentésében a 2Móz 4,21-23-hoz áll közel.

⁸⁹ Ld.: LUZ: Matthew, 76-78

⁹⁰ DAVIES – ALLISON: Matthew, 193

⁹¹ VERMES: A zsidó Mózes, 129

akiről már születése előtt kijelentett, hogy megmentő lesz. Máté 2. fejezetének történeteiben egy másik fontos aspektusa a királykérdés. Heródes félti hatalmát a megjövendőlt királytól, ezért gyilkol, a fáraóhoz hasonlóan, aki ugyancsak a hatalmát félti. Az olvasónak viszont egyértelművé válik, hogy Izráel igazi vezetője Mózes, és igazi királya pedig Jézus lesz. Ez a párhuzam, amely a gyermekségtörténetben elkezdődik, az egész evangéliumban megjelenik, és annak értelmezésében segíti olvasóját.

4.2.2. Megkísértés története (4,1-11)

Ebben a történetben megint egyszerre jelenik meg Jézus és Izráel, majd pedig Jézus és Mózes párhuzamba állítása. Ugyanúgy ahogy Izráel a pusztában volt és megkísértett, Jézus is a pusztában tölt el egy adott időt és megkísértetik éhség és bálványimádás által. Jézus válaszaiban is egyértelműen látszik a kapcsolat, hiszen az Mózes ötödik könyvéből idéz ahol a pusztai vándorlásról van szó.⁹² A kérdés csak az, hogy ezen túl felfedezhetünk-e konkrétan Mózesre utaló hasonlóságot is. Allison szerint igen.⁹³ Az erre utaló kifejezés szerinte a „negyven éjjel”, melyet sem Márk sem Lukács nem említ. Tehát valamilyen okkal került ide ez a betoldás. A „negyven éjjel” kifejezés egyértelműen egy személyre irányítja a tekintetünket, hiszen a nép vándorlásában negyven évről van szó. Ha pedig megvizsgáljuk az Ószövetséget, akkor csak két személy van, aki negyven napig és negyven éjig böjtölt: Mózes és Illés.⁹⁴ Tudhatjuk azt is, hogy Mózes negyven napos böjtje egy olyan toposz volt, amely ismert és közkezdvelt volt az első század körül.⁹⁵ Ha pedig nagyobb összefüggésében nézzük a történetet, akkor azt látjuk, hogy Mózes negyven napos böjtje alatt vette át Istentől a tízparancsolatot, melyet utána a népnek tanított (2Móz 34,27-28). Jézusnál elsősorban a megkísértés van kiemelve, de az ő esetében is közvetlenül megelőzi tanítása kezdetét. Jézus tanításának pedig egyik első Máté által említett alkalmát éppen a hegyi beszéd lesz, ahol Jézus Mózes törvényét magyarázza. Tehát ebben részben Mózes és Jézus törvényadásra való felkészülésében láthatjuk meg a tipológiai kapcsolatot.⁹⁶

4.2.3. A hegyi beszéd (5,1-7,29)

⁹² A Mt 4,4-ben az 5Móz 8,3-ból, a 4,7-ben az 5Móz 6,16-ból és a 4,10-ben az 5Móz 6,13-ból.

⁹³ ALLISON: New Moses, 166

⁹⁴ A „negyven nap” sok más helyen is megjelenik a zsidó irodalomban, ld.: DAVIES – ALLISON: Matthew, 358.

⁹⁵ PHILÓN: De Somniis 1,36; JOSEPHUS: Zsidók története 3,99; 1Kelemen 53,2; EUSEBIUS: Demonstratio Ev.: 1,36 stb.

⁹⁶ Természetesen ebben a részben is sokkal több utalás és tipológiai kapcsolat van, melyek nem Mózesre irányulnak, de ezek nem veszik el a Mózes-tipológia erejét, sőt még inkább alátámasztják, hogy milyen gyakorisággal használta ezt az eszközt Máté.

Jézus egyik leghíresebb tanítása a hegyi beszéd, de kérdéses, hogy ebben is vannak-e elrejtett mózesi hasonlatok. Két nagy témát kell vizsgálnunk: először, hogy van-e párhuzam Mózes tanításának körülményei és Jézusé között, másodszor, hogy hogyan viszonyul azok tartalma egymáshoz?

4.2.3.1 Jézus a hegyen

A legelső, és mindenkinek szemet szűrő esemény, hogy Jézus egy hegyre megy föl és onnan tanítja a népet. Lehet-e a hegy mózesi törvényadásra utaló elem? A válasz nem mindenkinek egyértelmű. A 5,1-2 bevezető verseknek viszont biztos van jelentősége, mert Máté átszerkeszti Márk anyagát.⁹⁷ Habár Dale C. Allison is tisztában van azzal, hogy sokan nem értenek egyet a mózesi párhuzammal,⁹⁸ ő négy érvet is felhoz annak védelmében. Az első, hogy a „felmenni a hegyre” (ἀναβη εἰς τὸ ὄρος) kifejezés a Septuagintában huszonnégyszer szerepel és ebből tizenkilenc Mózes ötödik könyvében található, általában Mózesre értelmezve.⁹⁹ Ráadásul Máté nem csak itt használja ezt a kifejezést, hanem a 14,23-ban és 15,29-ben is. Az utóbbiban egy az 5,1-hez nagyon hasonló szituációban Jézus felmegy, a hegyre leül és tanít. Tehát nem tekinthető véletlennek, hogy Máté ezt a kifejezést használja. A leülés egyesek szerint a rabbik tanító pozíciója volt,¹⁰⁰ de Dale C. Allison ebben is mózesi párhuzamot lát. Azt állítja, hogy Máté zsidó olvasónak egyértelmű volt, hogy Mózes ült, amikor Isten jelenlétében volt a Sínai hegyen.¹⁰¹ Ezt támasztja alá harmadik érvként azzal, hogy Mátén kívül több olyan forrást találunk ahol Mózes tipológiát alkalmaztak azáltal, hogy a történet főszereplőjét „leültették”.¹⁰² A záró pontja az, hogy nem csak az 5,1-2 emlékezete minket Mózesre, de a 8,1-is mely a hegyi beszéd befejezése: „Jézus lement a hegyről”, ami még egyértelműben Mózesre utal.¹⁰³ Ezek alapján Dale C. Allison azt állítja, hogy Máté direkt helyezte a hegyi beszéd keretébe ezeket a Mózes törvényadására utaló jeleket. Ulrich Luz is elismeri ezeket, de figyelmeztet arra, hogy ebből ne vonjunk le messzemenő következtetéseket. Szerinte a Mózes-tipológia nem meghatározó elem a hegyi beszédben.¹⁰⁴ Ő

⁹⁷ DAVIES – ALLISON: Matthew, 420

⁹⁸ ALLISON: New Moses, 173; és DAVIES – ALLISON: Matthew, 423

⁹⁹ ALLISON: New Moses, 174-175

¹⁰⁰ Ulrich Luz is megjegyzi az ülés és tanítás kapcsolatát, de nem gondolja, hogy ennél több lenne a kifejezés mögött. LUZ: Matthew, 183

¹⁰¹ Erre több bizonyítékot is talál Philónnál, az Exodushoz írt midrásban, majd pedig Eusebiosnál. Ezekben megjelenik egy ősi tradíció, hogy Mózes egy mennyei trónon ült a Sínain. Ebből tehát az is következik, hogy itt királyi motívumok is megjelennek, nem csak törvényadói. (Ld. még: ALLISON: New Moses, 176-179)

¹⁰² Dale C. Allison által felsorolt források: 4Ezsd 14; ANTÓNIUSZ: Vita Antonii; Jn 3,6; Babiloni Talmud Hag 14.b; (ALLISON: New Moses, 179)

¹⁰³ Mt 8,1: „Καταβαντος δὲ αὐτοῦ ἀπο τοῦ ὄρους” szinte egyezik a 2Móz 34,29 Septuaginta verziójával.

¹⁰⁴ LUZ: Matthew, 182

arra hivatkozik, hogy a szituáció teljesen más Mózesnél, hiszen ott Mózes egyedül van, itt pedig a nép is a hegyen van. Ennek ellenére én elfogadom Dale C. Allison álláspontját, mivel szerinte a tipológiai kapcsolathoz nem szükséges az, hogy minden elem megfeleljen, már a Mózes személyére emlékeztető kifejezéseknek is van jelentősége.

4.2.3.2. Jézus és a Tóra

A hegyi beszéd elején találhatjuk azt a részt (5,17-48), ahol Jézus és a Tóra kapcsolatát a legjobban megvizsgálhatjuk. Jézus maga vall a törvényhez való viszonyáról, majd annak saját tanítását közli. Ennek ellenére mégsem ilyen egyértelmű a rész értelmezése. Jézus új törvényt akar adni? Vagy a korabeli zsidó értelmezések ellen szól? Hogyan lehet értelmezni a tanítást: mint új törvényt, vagy mint annak magyarázatát? William Davies és Dale C. Allison Máté kommentárjukban négy lehetséges értelmezést sorol fel, melyek leggyakrabban előfordulnak.¹⁰⁵ Az első csoportba tartozók szerint Jézus nem az első századi zsidó értelmezést veti el, hanem a saját tanítása és az Ószövetség közötti különbségre hívja fel a figyelmet („Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: [...] Én pedig azt mondom nektek, hogy...” 5,21-22). A második vélemény, hogy habár Jézus szembehelyezi tanítását a törvénnyel, szavai nem állnak azzal ellentétbe. Tehát szavait inkább úgy értelmezik, hogy: „Én pedig (ezen felül) azt mondom nektek...” Jézus tehát nem elveti a Tórát, hanem kiegészíti azt. A harmadik értelmezés szerint Jézus egyszerűen magyarázza a törvényt és annak mélyebb értelmét jelenti ki. Ez ellen az hozható fel, hogy igenis ellene megy a mózesi törvényeknek némely estekben (5,31-32) és az, hogy a saját magára hivatkozik az új kijelentésnél („Én pedig azt mondom...”). A negyedik és végső következtetés tehát, hogy ezek közül egyik sem igaz. Jézus nem a törvény ellen, nem is azt kiegészítve vagy ahhoz hozzáadni akarva tanított. A Mester itt tanítványaihoz beszél arról, hogy hogyan kell élniük és viselkedniük az őt követőknek. Elvárásainak a Tórához való hasonlítása arról biztosítja követőit, hogy „a törvények pontos megtartása nem elegendő, mivel az nem közli az összes követelményt, amit be kell tölteni.”¹⁰⁶ Jézus így új útmutatást ad, de mégsem törvényhozó a hagyományos értelemben, hiszen rendelkezéseit nem lehet tökéletesen megtartani, csak azok felé haladni („Ti azért legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.” 5,48).

Az 5. fejezet elejétől kezdve tehát Jézus, mint egy törvényadó jelenik meg, de mégis más értelemben, mint Mózes. Azok a rendelkezések melyeket a tömeg és tanítványai elé tesz más minőségűek, mint a Tóra szabályai. Viszont ez nem jelenti azt, hogy ez ne lenne mózesi

¹⁰⁵ DAVIES – ALLISON: Matthew, 505-509

¹⁰⁶ DAVIES – ALLISON: Matthew, 508

tipológiának tekinthető. Jézus olyan, mint Mózes, de mégis teljesen más. Ez pedig a tipológiai kapcsolat kulcsa lehet más helyeken is.¹⁰⁷ A hegyi beszéd végén még két vers van, amely Mózes és Jézus különbségére mutat rá. A 7,28-29-ben ezt olvassuk: „Amikor Jézus befejezte ezeket a beszédeket, a sokaság álmélkodott tanításán, mert úgy tanította őket, mint akinek hatalma van, és nem úgy, mint az írástudók.” Tehát a vers szerkesztője fontosnak találta kiemelni, hogy Jézus tanítása más, mint az írástudók tanítása és egyben más, mint Mózes tanítása. Hiszen már megvizsgáltam, hogy Mózesről, mint törvényadóról különböző elképzelések voltak, de szinte senki nem tulajdonította egyedül neki a hatalmát. Itt tehát Jézus úgy jelenik meg, mint aki több mint törvényadó és több mint próféta, hiszen saját hatalma van.¹⁰⁸ Ez a hatalma pedig az Atyával való egyedi közösségből ered.¹⁰⁹

4.2.4. Csodatörténetek

Jézus a hegyi beszéd után szinte már a hegyről leérve gyógyítani kezd, és más csodákat is tesz. A 8. és 9. fejezeteket csoda történetei után is többször olvashatunk arról, hogy Jézus csodákat tesz, vagy, hogy az írástudók jeleket kérnek tőle. Az egyértelmű, hogy Mózes is híres volt arról, hogy Isten általa mennyi csodát végzett el, így nem nehéz kettőjük között a kapcsolatot meglátni. John Lierman könyvében nagyon jól bemutatja, hogy az első században is jelen volt az a gondolkodás, hogy a prófétákat a jelek (σημεία) igazolták.¹¹⁰ Így a jelek és csodák a prófétai szerepre utalnak. Ezt az Újszövetségben is sok helyen megtalálhatjuk. A Lk 7,16-ban a naini özvegy fiának feltámasztása után így szólalt meg a nép: „Nagy próféta támadt közöttünk, és meglátogatta Isten az ő népét.” De maga Jézus is a csodákra és jelekre hivatkozik, amikor Keresztelő János megkérdőjelezi személyét: „Jézus így válaszolt nekik: Menjetek, és mondjátok el Jánosnak, amiket hallotok és láttok: vakok látnak, és bénák járnak, leprások tisztulnak meg, és süketek hallanak, halottak támadnak fel, és szegényeknek hirdettetik az evangélium...” (Mt 11,4-5). Sőt a 9. fejezetben a béna meggyógyítása is azt a célt szolgálta, hogy Jézus saját hatalmát bizonyítsa: „De azért, hogy megtudjátok, az Emberfiának van hatalma bűnöket megbocsátani a földön - ekkor ezt mondta a bénának: Kelj fel, vedd az ágyadat, és menj haza!” (9,6). A csodák és a prófétaság kapcsolatát Vermes Géza is megemlíti, aki azt állítja, hogy a két fogalom, a próféta és csodatevő szinte felcserélhető

¹⁰⁷ A felsorolt kapcsolatokon túl Dale C. Allison még két részt említ ahol a Mózes–Jézus párhuzam feltételezhető. A boldog mondásokban (5,5.8) és a hegyi beszéd záró részében (7,13-27) nem egyértelmű, de lehetséges, hogy vannak Mózesre emlékeztető elemek. ALLISON: New Moses, 180-182 és 190-194

¹⁰⁸ DAVIES – ALLISON: Matthew, 726

¹⁰⁹ Máté 11,27: „Az én Atyám mindent átadott nekem, és senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú, és az, akinek a Fiú akarja kijelenteni.”

¹¹⁰ LIERMAN: Moses, 52-63

kifejezések voltak Jézus korában.¹¹¹ Ha pedig Mózesre tekintünk, az ő csodáit a Bibliában is megtaláljuk, de a Biblián kívüli irodalomban még nagyobb a jelentőségük. Az ApCsel 7,36-ban István beszéde jól tükrözi, hogy a korabeli gondolkodásban milyen fontos volt Mózes szerepe: „Ő hozta ki őket, ő tett csodákat és jeleket Egyiptom földjén, a Vörös-tengeren és a pusztában negyven esztendeig.” Tehát az Exodus szorosan kapcsolódik össze Mózes csodáival és jeleivel. Ráadásul konkrét kapcsolatot is láthatunk Jézus és Mózes csodái között. Mindketten gyógyítottak leprást (Mt 8,1-4; 2Móz 4,6-7 és 4Móz 12,10-16), ráadásul Mózesnek pont ilyen hatalomigazoló jelként adatott a lepra gyógyítása a 2Móz 4,6-7-ben. Továbbá kapcsolatot láthatunk a vörös tengeren való átkelés és Jézus tenger lecsendesítő csodája között is (2Móz 14,15-22; Mt 8,23-27). Ugyanúgy ahogy Mózes, Jézus is úr a tenger felett. A kenyérszaporítás csodája – mely kétszer is szerepel Máténál – a manna történetére emlékeztetheti az evangélium olvasóit (Mt 14,13-21 és 15,29-39; 2Móz 16,1-10). Természetesen itt is több jelentéssel bírhat a történet, ahogy arra Dale C. Allison is rámutat: „Máté narratívája, éppen, mint Jánosé, általánosságában elég sűrű ahhoz, hogy több jelentéssel bírjon. Így az egyik utalás nem kell, hogy kizárja a másikat.”¹¹² Tehát a kenyér megszaporításának csodája egyszerre emlékeztethet a mannára, előreutathat az úrvacsorára és a mennyei lakomára.

Ezek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy Jézus csodatettei és jelei hasonlatot mutatnak Mózesrel és leginkább az ő prófétai szerepéhez kapcsolódnak. Habár Dale C. Allison megállapítja, hogy külön a 8-9 fejezetekben ő nem lát tipológiát,¹¹³ de ő is Mózesre való utalást lát a Jézustól való jel kérdésben¹¹⁴ és a kenyérszaporítás csodájában.¹¹⁵ Természetesen itt is fontos a megállapítás, hogy sok különbség is volt Mózes és Jézus csodái között, de az általános hasonlóságok elegendőek ahhoz, hogy a kapcsolatot megállapítsuk.

4.2.5. Jézus hálaadó imája (11,25-30)

Jézus imájában az egyik legfontosabb teológiai gondolat az Ő egyedi kapcsolata az Atyával: „... senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú...” (11,27). Ez pedig emlékeztethet minket Mózesre, hiszen nem volt más olyan próféta, „akivel szemtől szemben érintkezett volna az Úr.” (5Móz 34,10). Tehát az Istennel való közeli kapcsolata

¹¹¹ VERMES: A zsidó Jézus, 118, (vö. im.: 87-89)

¹¹² ALLISON: New Moses, 238 (saját fordítás)

¹¹³ ALLISON: New Moses, 213

¹¹⁴ ALLISON: New Moses, 235

¹¹⁵ ALLISON: New Moses, 238

emeli őt ki a többi próféta közül.¹¹⁶ Dale C. Allison összesen 12 pontban taglalja ennek a szakasznak Mózeshez kapcsolódó vonásait, én csak a legfontosabbakat emelném ki.¹¹⁷ A vizsgált helyen (Mt 11,25-30) Jézus egy imádságban vall Istennel való kapcsolatáról és Mózes ehhez hasonlóan a 2Móz 33,12-13-ban egy imában kéri Istent, hogy őt jobban megismerhesse. Fontos Jézus alázatosságának megemlítése, hiszen Mózes híres volt alázatosságáról (4Móz 12,3). A 11,27-ben Jézus úgy jelenik meg, mint akinek átadatott a teljes kijelentés és azt Ő adja tovább. Ez a szerep a zsidóság körében egyértelműen Mózesre illette. Az utolsó két versben megemlített „iga” pedig általánosan használt volt a törvény szinonimájaként (Jer 5,5; ApCsel 15,10; Gal 5,1). Ezt tehát megerősíti, hogy Jézus is adott valamilyen törvényt, de ez különbözik a mózesi törvénytől, hiszen ez jó és könnyű. Ráadásul ezt a gondolatot tovább viszi Máté, amikor Jézus azt mondja: „tanuljatok tőlem.” Jézus itt Mózeshez hasonlóan, mint a törvény élő megtestesítője jelenik meg. Philónnál jó példát találunk erre: „Mózes már jóval korábban maga lett az élő és beszélő törvény az Isteni gondviselés folytán...”¹¹⁸

Jézus tehát úgy jelenik meg, mint aki az Atyával személyesen és sajátos módon kapcsolatban van, és mint aki az Atyától megkapta a teljes kijelentést és azt alázatos életén keresztül adja tovább követőinek. Jézus előtt az egyetlen személy, akiről mindez elmondható volt csak Mózes lehetett. Jézus tehát itt is olyan, mint Mózes, mégis más, hiszen Istennel való kapcsolata talán még mélyebb és igája – valamilyen itt még nem ismert okból – jó és könnyű.

4.2.6. Jézus megdicsőülése (17,1-8)

Ez a történet is egy fontos bizonyítéka az evangéliumon átívelő Mózes tipológiának, hiszen Máté átdolgozta Márk verzióját (Mk 9,2-10) azért, hogy még inkább Mózesre emlékeztessen minket. Már a Márknál is találunk mózesi elemeket, mint a magas hegy, a felhő, a felhőből jövő hang, a főszereplő elváltozása, az eseményt szemlélők félelme és a hat nap időtartam megjelölés.¹¹⁹ Ezeken felül Máténál: Mózes kerül az első helyre Illés helyett; betoldja az „arca fénylett, mint a nap” és az „akiben gyönyörködöm” kifejezéseket, a felhő pedig a „fényes” jelzőt kapta meg. Ezek a változtatások jobban emlékeztetik az olvasót Mózesre.¹²⁰ Így Máté itt is tovább viszi a Jézus hálaadó imájában elkezdett gondolatot, hogy, ahogy Mózes a Sínai hegyen Isten jelenlétében volt, úgy ez Jézussal is megtörtént ráadásul pont

¹¹⁶ Vö.: 2Móz 33,11-23; 4Móz 12,1-8. Biblián kívül: Sír 45,3-5; PHILÓN: Leg. All. 3,100-103; Quis Het. 262; (ALLISON: New Moses, 219-221)

¹¹⁷ ALLISON: New Moses, 222-233; bővebben exegetikai munkával ellátva: DAVIES – ALLISON: Matthew, 271-293

¹¹⁸ PHILÓN: Mózes, 1,162

¹¹⁹ Az elemek megtalálhatók a Mk 9,2-10-ben (és így Mt 17,1-8-ban) és a 2Móz 24. és 34. fejezetiben.

¹²⁰ ALLISON: New Moses, 244

Mózes jelenlétében. Tehát a megdicsőülés az Istennel való közeli kapcsolat eredménye mindkettőjüknél. A történet pedig egyértelműen kifejezi, hogy a tanítványoknak nem Mózesrel vagy Illéssel kell foglalkozniuk, csak Jézussal, Isten fiával. Az, hogy Mózesrel és Illéssel együtt látjuk Jézust, azt is megmutatja, hogy közöttük folytonosság van, hogy Jézus nem Mózes vagy Illés ellen, hanem szinte az ő felhatalmazásukkal van jelen.¹²¹

A megdicsőülés történetének egyik fontos értelmezése, hogy a tanítványok itt bepillantást nyernek Jézus feltámadás utáni létébe. Tehát a történet szorosan kapcsolódik a feltámadáshoz. A kérdés viszont az, hogy akkor a Mózes tipológiának van-e köze a feltámadáshoz? William Davies és Dale C. Allison mellett foglal állást, hogy a megdicsőülés történet Márki verziójában erőteljes a feltámadásra való utalás, míg a mátéi történetben a Mózes-tipológia a fontos téma és a feltámadás háttérbe szorul.¹²² Szerintem viszont a két történet – a megdicsőülés és a feltámadás – Máténál is fontos egységet alkot, még a Mózes-tipológia szempontjából is. Amikor Dale C. Allison a megdicsőülés történetéről ír megjegyzi, hogy habár a történet egyik célja, hogy megmutassa, Jézus nagyobb, mint Mózes, egy tekintetben mégis Jézus marad alul. „Amíg Jézus látható dicsősége átmeneti volt, Mózesé megmaradt.” – írja Allison.¹²³ Ez az összehasonlítás szerintem nem állja meg a helyét pont azért, mert Jézus itt csak egy rövid ideig dicsőült meg, mintegy a feltámadás előképeként. Maga mondta: „Senkinek se mondjátok el ezt a látomást, amíg fel nem támad az Emberfia a halottak közül.” (11,9) Így csak a feltámadással együtt értelmezhetjük ezt a történetet, vagy hasonlíthatjuk Jézus dicsőségét Mózeshez. Az pedig egyértelmű, hogy feltámadása által Jézus összehasonlíthatatlanul nagyobb dicsőséget kap, mint Mózes. Véleményem szerint a feltámadott Jézus első megjelenése párhuzamba állítható a megdicsőülés történetével. A megdicsőülés történetében leborultak a tanítványok (17,6), majd Jézus azt mondta nekik: „Ne féljete!” (17,7). Végül parancsot adott nekik, hogy ne szóljanak senkinek, feltámadásáig (17,9). A Máté 28,9-10-ben a két Mária először találkozik a feltámadott Jézussal. Amikor meglátják, ők is leborulnak előtte, majd Jézus azt mondja nekik: „Ne féljete!” Végül itt is egy parancsot hallunk, csak pont az előző ellenkezőjét: „Menjete el, adjátok hírül testvéreimnek, hogy menjenek Galileába, és ott meglátnak engem.” (28,10). Tehát itt teljesedik ki Jézus dicsősége (akár fénylett az ruhája és arca akár nem), és az most már minden tanítványnak láthatóvá fog válni. Sőt a 28,19 még tovább nyitja a kört és azt mondja:

¹²¹ Arra, hogy miért pont Mózes és Illés van itt jelen, több válasz is lehetséges. Ők képviselik a törvényt és a prófétákat, és mindketten eszkatológiai személyek. Az is feltételezhető, hogy azért mert ők nem haltak meg és várták a visszajövetelüket. Ez Illésre teljesen igaz, míg Mózesnél kérdéses. (DAVIES – ALLISON: Matthew, 697)

¹²² DAVIES – ALLISON: Matthew, 687

¹²³ ALLISON: New Moses, 248 (saját fordítás)

„Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet...” A feltámadás által lett tehát Jézus dicsősége nagyobb Mózes dicsőségénél, és ebben most már nem csak a tanítványok vagy Izráel részesedhet, hanem minden népek.

4.2.7. Az utolsó vacsora (26,17-30)

Máté és a többi szinoptikus egyértelműen úgy mutatja be az utolsó vacsorát, mint amely egy páska vacsora volt.¹²⁴ Az pedig egyértelműen az exodussal köti össze az utolsó vacsora eseményét és így Jézus személyét is. A páska lényege az volt, hogy az abban résztvevők újra átéljék a szolgaság és szabadulás történetét. A messiás tehát maga is részt vesz népe történelmében és ezen a vacsorán rendeli el az új szövetség jeleit. Amikor Jézus vette a poharat ezt mondta: „Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetség vére, amely sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.” (26,26-27). Ezzel a 2Móz 24,8-ra utalhat, ahol Mózes az áldozat vérére a népre hintette a szövetség jelenként.¹²⁵ Tehát egyértelmű a kapcsolat Mózes és Jézus között. Vér által kötötte meg Mózes a szövetséget, és vér által kötötte meg Jézus is az új szövetséget. Az egyetlen felvetés, melyet némelyek megtettek, hogy a 2Móz 24-ben nem olvasunk a bűnök bocsánatáról. Viszont Dale C. Allison szerint, ha Zsidókhöz írt levél 9. fejezetét a mózesi szövetségkötés első századi értelmezéseként elfogadjuk, akkor egyértelműen látszik, hogy nem volt idegen a bűnbocsánat társítása az első szövetséghez sem.¹²⁶ A Zsid 9,22-ben ezt olvashatjuk: „... vér kiontása nélkül nincs bűnbocsánat.” Így tehát teljes lehet Jézus mondatának és a 2Móz 24,8 kapcsolata.

A következő kapcsolat a két esemény között, az előkészületekben van. A 26,19-ben a tanítványok előkészületeiről olvashatunk: „A tanítványok úgy tettek, amint Jézus parancsolta nekik, és elkészítették a páskavacsorát.” Ez elénk idézheti a 2Móz 12,28-at: „Azután elmentek Izráel fiai, és eszerint jártak el. Úgy cselekedtek, ahogyan Mózesnek és Áronnak megparancsolta az Úr.”, amely a páska vacsorára való előkészülést írja le.¹²⁷ Ha pedig még további párhuzamokat keresünk, akkor összeköthetjük az utolsó vacsorát a kenyérszaporítási történetekkel.¹²⁸ Így az azokban megtalálható a mózesi párhuzam tovább öröklődik az utolsó vacsora történetébe is. (Hasonlóan a kapcsolat megdicsőülés és a feltámadás történetében.)

Tehát az utolsó vacsorán Jézus – új Mózesként – az új szövetség szerzője lett, és vérével bűnbocsánatot szerzett a népének. Ha pedig a kenyérszaporítási csodák mózesi

¹²⁴ DAVIES – ALLISON: Matthew, 456

¹²⁵ Az LXX-ben a fordítás szinte teljesen egyezik Máté szövegével. ALLISON: New Moses, 258

¹²⁶ ALLISON: New Moses, 258

¹²⁷ ALLISON: New Moses, 258

¹²⁸ Máténál a szóhasználat és szórend egyértelműen mutatja, hogy tudatosan szerkesztette a kenyérszaporítási történeteket az úrvacsora előképévé. ALLISON: New Moses, 260

vonatkozásait is ide kötjük, akkor Isten gondosodásának ígéretét is felfedezhetjük az eucharisztia kenyerében.

4.2.8. Jézus halála (27,45-54)

Jézus halála körüli eseményekben (földrengés, sötétség, a kárpit meghasadása) sokan találnak Mózesre utaló jeleket. Habár a Mózes haláláról szóló rész a Bibliában nem beszél ilyen eseményekről, a Mózeshez kapcsolódó legendák arról számolnak be, hogy ezt is természetfeletti események kísérték. Ennek ellenére Dale C. Allison ezeket nem találja elegendő kapcsolódó pontnak, mert, más híres személyek halálának leírásakor is olvashatunk földrengésről vagy sötétségről. Tehát ez egy általánosabb irodalmi eszköz nem Mózes-tipológia.¹²⁹ Ezen nem is kell meglepődnünk, hiszen Mózes halálának leírásában egy békés elköltözésről olvasunk: „Ott halt meg Mózes, az Úr szolgája, Móáb földjén, az Úr akarata szerint. És eltemette őt a völgyben, Móáb földjén, Bét-Peórral szemben. Senki sem tudja még ma sem, hogy hol van a sírja. Százhusz éves volt Mózes, amikor meghalt; látása még nem gyengült meg, és nem hagyta el az életereje.” (5Móz 34,5-7). Mózes idősen, mégis életerővel telve és Isten személyes közösségében halt meg, ez pedig a teljes ellentétje Jézus halálának. Jézus fiatalon, összetörve és megkínózva és bűnözők társaságában feszítették keresztre, és maga így kiáltott fel: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?” (Mt 27,46). Jézus és Mózes halála tehát teljes ellentétei egymásnak. Jézus sok mindenben hasonlítható Mózeshez, de halálában egyértelműen különbözik tőle. Első ránézésre azt mondhatnánk, hogy Mózes halála mennyivel dicsőségesebb volt, de a feltámadás fényébe tudjuk, hogy Jézus legyőzöttnek látszó halála árán olyat tett, melyet sem Mózes, sem az ő törvénye nem volt képes elvégezni. A Zsidókhoz írt levél tökéletesen mutat rá erre: „Minden pap naponként szolgálatba áll, és sokszor mutatja be ugyanazokat az áldozatokat, amelyek sohasem képesek bűnöket eltörölni. Ő (Jézus) ellenben, miután egyetlen áldozatot mutatott be a bűnökért, örökre Isten jobbjára ült, és ott várja, hogy ellenségei zsámolyul vettessenek lába alá.” (Zsid 10,11-12)

Jézus halála tehát nem Mózeséhez hasonló volt, hanem annak ellentétje. Krisztus mégis így tudta a Mózes által adott törvény követelését tökéletesen betölteni. Már az utolsó vacsorában megláttuk, hogy Jézus áldozata a páska bárány áldozatának tipológiai párja, így nem is kell Jézus és Mózes halálát összehasonlítanunk. Ha viszont Jézust az áldozati

¹²⁹ ALLISON: New Moses, 261

bárányhoz hasonlítjuk halálában, akkor mégis betölti a mózesi törvényt és saját élete árán válik Izráel végső szabadítójává.

4.2.9. Az apostolok kiküldése (28,16-20)

Máté evangéliumának utolsó fejezete röviden foglalja össze Jézus feltámadását és a tanítványok kiküldését. Az egész evangélium itt nyeri el lényegét, így ezeknek a részeknek üzenete nagyon fontos az egész mű megértése szempontjából. A feltámadott Messiás itt látja el követői végső parancsaival. Dale C. Allison ezt Mózes utolsó szavaihoz hasonlítja, amikor Józsuének ad utasításokat (5Móz 31,14-15.23 és Józs 1,1-9).¹³⁰ A 28,16-ban megjelenő hegy rögtön Mózeszt juttathatja eszünkbe, hiszen már máshol is találkozhattunk ezzel a képpel, mint a Mózes-tipológia eszközével (4,8; 5,1-2; 15,29; 17,1-2). Továbbá ez a történet egy kiküldés történet sémára épül, melyet megtalálhatunk az említett ószövetségi helyeken. Mindegyikben megjelenik a küldés mozzanata (Mt 28,19, 5Móz 31,7; Józs 1,2), a parancsolatok megtartására való felhívás (Mt 28,20a; 5Móz 31,11; Józs 1,7) és küldő személyének vagy Isten jelenlétének ígérete (Mt 28,20b; 5Móz 31,6.8.23; Józs 1,9). A Biblián kívül pedig a Mózes mennybemenetele c. iratban találunk hasonlóságot Máté záró történetével. Ennek a műnek az írója egybeszerkesztette az 5Móz 31 és az Józs 1 kiküldés történetét, így itt is megjelennek az előzőekben bemutatott elemek, sőt még több ponton kapcsolódik a tanítványok kiküldésének leírásával.¹³¹ Tehát Máté itt is mózesi elemeket helyezett el a történetbe, amely a távozó törvényadóra emlékeztet minket. Ellenérvként felhozható, hogy Máténál a népek jövője a tanítványság nem pedig a pusztulás („Az Úr, a te Istened fog átkelni előtted, és ő fogja kipusztítani előled azokat a népeket...” 5Móz 31,3). Viszont a népek kiirtása nem Mózeshez kötődik, sőt az első században az a nézet is elfogadott volt, hogy Mózes próféta minden nép számára.¹³² Így tehát a népek tanítvánnyá tétele sem áll útjába ennek a mózesi tipológiának.

Jézus tehát mielőtt elhagyat ezt a földet, Mózeshez hasonlóan parancsot ad követőinek, hogy parancsait megtartsák és azokat másoknak is tanítsák. Ennek a párhuzamnak talán nincs olyan nagy jelentősége önmagában, de olyan szempontból igen, hogy Jézus születésétől kezdve egészen a mennybemeneteléig megtalálhatjuk a Mózessel való kapcsolatot.

4.3. Összefoglalás

¹³⁰ ALLISON: New Moses, 263

¹³¹ ALLISON: New Moses, 265

¹³² Erről vall, a Mózes mennybemenetele, Philón, Josephus de akár a Dán 9,6 is (Ld.: LIERMAN: Moses, 40).

Az evangéliumot végignézve tehát azt találjuk, hogy újra és újra feltűnik Mózes és Jézus hasonlósága. Jézus születésének körülményei egyértelműen emlékeztetnek minket Mózes születésére, majd a gyermek Jézus maga is részt vesz Izráel népének történelmében az egyiptomi út által. Ezek után a megkísértés történetében a pusztai vándorlásra és Mózes böjtjére való utalásokat találhatunk. A hegyen ülő tanító is Izráel első tanítóját és törvényadóját, Mózeszt idézi elénk, Jézus törvényt magyarázata pedig a mózesi törvény jogos és hiteles folytatásaként jelenik meg. Jézus Mózeshez hasonlóan, sőt rajta túl növe hatalommal beszélt és tanította a népet. Ezután, mint prófétát láthatjuk Jézust, aki gyógyít, csodákat tesz és hirdeti Isten akaratát, hasonlóan a legnagyobb prófétához, Mózeshez. Jézus imájában Istennel való közeli kapcsolatáról és a kijelentés teljességéről olvashatunk, melyek megint csak Mózesre való utalásként értelmezhetők. Mózes személyesen is megjelenik az evangéliumban és találkozik Jézussal, melyben jól kifejeződik, hogy kettőjük között nem ellentét, hanem folytonosság van. Jézus dicsősége pedig a feltámadásra is előre tekint, amikor dicsősége egyértelműen túlnövi Mózesét. Az utolsó vacsorában és Jézus halálában megtalálhatjuk a Mózes által elrendelt páska vacsora képét és annak betöltését. Jézus saját vére árán ajánl új szövetséget és bűnbocsánatot Izráel népének és a világnak, melyet a páska bárány és az áldozatok nem tudtak megadni. A feltámadott Megváltó pedig Mózeshez hasonlóan elküldi követőit, hogy idegenek földjén is hirdessék tanításait.

Jézus története tehát sok állomáson visszanyúl a múltba, de előre mutat, és végül univerzálissá válik. A következő fejezetben azt próbálom meg kifejteni, hogy milyen jelentése volt Mózes és Jézus kapcsolatának Máté és gyülekezete számára.

5. A Mózes-tipológia jelentősége

A Máté evangéliumát végignézve megállapítható, hogy abban igenis felfedezhető a Mózes-tipológia. Ahogy korábban írtam, Dale C. Allison ezt úgy értelmezi, mint Máté írói és szerkesztői munkájának eredményét. Éppen ezért konklúzióiban meg is magyarázza miért döntött Máté e mellett. Bennem viszont felmerült a kérdés, hogy tényleg Máté saját munkája a tipológia vagy már Jézus maga megalapozza azt? Hiszen a legtöbb történetben Jézus aktív szereplő, és cselekedeteiben vagy szavaiban jelenik meg a Mózes-szel való hasonlóság. Származhat-e a tipológiai látásmód egyenesen tőle? Szerintem igen. Először is maga is tesz olyan kijelentést melyben megjelenik a tipológiai gondolkodásmód: „Ő pedig így válaszolt nekik: Ez a gonosz és parázna nemzedék jelt követel, de nem adatik neki más jel, csak Jónás próféta jele. Mert ahogyan Jónás három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld belsejében három nap és három éjjel.” (Mt 12,39-40) Ha nem is Mózesről

van szó, de egy ószövetségi személyre hivatkozva beszél magáról. Természetesen az is egyértelmű, hogy bizonyos helyeken igenis Máté szándékos szerkesztői munkáját láthatjuk azért, hogy a Mózes párhuzam egyértelmű legyen, de szerintem ezeken a helyeken sem kizárólag Mátétól származó a tipológia. Máté (vagy a forrás szerzője melyet Máté használt) felismerte, hogy Jézus hasonlít Mózeshez (és más ószövetségi alakokhoz) és ezt egyértelművé akarta tenni olvasói számára is, akik személyesen nem találkozhattak Jézussal. A gyermekségtörténet talán ez egyetlen olyan hely ahol Jézus nem aktív szereplő, így a tipológia itt a szerző munkája. De ebben a részben is a később felismert, Jézus által megélt és tanított tipológiát mutatja be a történet. Véleményem szerint tehát Jézus maga úgy élt, beszélt és cselekedett, hogy az őt követő és hallgató embereknek a régmúlt prófétai és királyi jussanak eszükbe és így ismerjék föl az Ő igazi valóját. Ez látszik Jánosnak írt válaszában is ahol tetteivel válaszol (Mt 11,2-6) és Péter vallástételének történetében is, ahol az emberek egyértelműen valamelyik prófétával azonosítják, tettei és tanítása miatt (Mt 16,13-14). Amikor tehát elment a pusztába, felment a hegyre, tanította a Tórát, megszorította a kenyeret, gyógyított és csodákat tett, Jézus tisztában volt vele, hogy az embereknek a megígért mózesi próféta fog eszébe jutni róla. Jézus ki is mondta programját a Mt 5,17-ben: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat.” Ő az, aki aktívan életével és tetteivel a törvény betöltésére jött el.¹³³ És ahogy írtam az utolsó vacsoráról és haláláról szóló részekben, ott töltötte be végleg a törvényt, az egykori páska bárány mintájára. Máté és közössége felismerte mindezt, és így az evangéliumban is egyértelműen megjelenik annak olvasói számára. Talán ezekben fogalmazható meg, hogy miben nem értek egyet Dale C. Allisonnal. A tipológiát én Jézustól eredeztetem, melyet az első keresztyének megértettek, és saját gondolkodásmódjukká, hitükké tettek. Az evangélium szerzője nem csak eszközként használta a Mózes–Jézus hasonlóságot, hogy azzal bizonyos dolgokat elérjen, hanem hitt a történelmen áthidaló mintákban és példákban, és azok betöltésében. Így amikor a tipológia jelentéséről és jelentőségéről beszélek, habár annak végeredményben és hatásaiban megegyezem vele, de annak eredetében kevésbé. Nézzünk meg tehát egy pár konkrét területet, ahol a tipológiai fontos hatással bírt.

5.1. Jézusról beszélni

¹³³ BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 19

Az evangéliumot olvasva mi is felismerhetjük, hogy Jézus olyan, mint Mózes. De mit is jelent ez a megvizsgált Mózes-kép tekintetében? Kutatásomban a különféle titulusokra fókuszáltam, de ott is arra a megállapításra jutottam, hogy nem az egyes szerepekben van a megoldás, hanem abban, hogy Mózes egyedülálló módon egyesítette ezeket. Én ebben látom a Mózes-tipológia egyik nagy üzenetét. Azzal, hogy Máté kimondja, hogy Jézus olyan, mint Mózes, nem csak azt mondja ki, hogy Jézus is próféta, király, törvényhozó, vagy pap, hanem azt, hogy Jézus is egyedülállóan teljesíti be mindezeket a pozíciókat.¹³⁴ Már a Mózes-kép elemzésénél leírtam, hogy Mózesben is az a különleges, hogy nem úgy király, próféta vagy törvényadó, mint mások. Jézusra ez még inkább igaz. Hiszen már születésében megjelenik, hogy habár király mégis jászolban születik. Később láthatjuk, hogy ő is törvényadó, mint Mózes, mégis máshogy, hiszen hatalommal beszélt és egy új lelki törvényt hirdetett, amely Mózes igájával szemben könnyű volt. Jézus is Istent által küldött szabadító, aki hasonlít Mózeshez, de túlnő rajta, és akihez hasonló már nem lesz. Szabadító, mint Mózes, de nem a Rómaiak uralma alól menti meg Izrael népét, hanem halálával a bűn uralma alól és nem csak a népét, hanem minden népet. Ahogy az exodus is egy egyszeri esemény volt, ahol Isten megszabadította népét, Jézus megváltó halála is ilyen egyszeri szabadító esemény.

John Lierman kutatása nagy segítség abban, hogy meglássuk Mózes nem csak a régmúlt alakja volt az első századi emberek számára. Jelen volt a nép vallásosságban és egy már szinte isteni magasságokba emelt vallási vezetőként és közbenjáróként tekintettek rá. Lierman szerint emiatt válik olyan lényegessé a Mózes-tipológia:

„Habár a korai krisztológia nem volt exkluzívan mózesi, nem volt egyetlen olyan személy sem a zsidóság tanításában, aki ilyen módon teljesen magába foglalta volna azokat a koncepciókat, melyek fontossá váltak az újszövetségi krisztológia számára, és így sokszínű, néha akár érthetetlen krisztológiai attribútumok koherens összekapcsolására adott példát. Az első századi keresztyének egyértelműen úgy beszéltek Jézusról, mint ahogy már zsidóként megszokták, beszélni Mózesről. Ez olyan sok kulcsfontosságú esetben bizonyul igaznak, hogy valószínűnek tűnik, a Mózesről alkotott kép a keresztyének számára egy normatívát biztosított azokhoz az állításokhoz, melyeket Jézusról akartak elmondani. A keresztyének egy olyan döntő jelentőségű pozícióba akarták helyezni Jézust, mint a zsidók Mózeszt. Őbenne találták meg a sablont, hogy milyen tulajdonságú személyként beszéljenek Krisztusról.”¹³⁵

¹³⁴ ALLISON: New Moses, 275

¹³⁵ LIERMAN: Moses, 279 (saját fordítás)

Ez pedig Mátéra és az ő gyülekezetére is igaz. Jézus új Mózesként való felismerése segített a keresztyéneknek a Messiásról beszélni és elfogadni őt. Ahogy korábban írtam a zsidók hittek Mózesben, reménykedtek benne, lehetett őt káromolni és a nevében megkeresztelkedni, Mózesnek voltak tanítványai és tanítói. Ehhez hasonlóan Jézust is el tudták fogadni, mint aki az Atyánál jár közben az ő követőiért, és akinek visszatérésében reménykedtek. John Lierman szerint a „mózesi vallásosság” így részben megoldást nyújthat egy sokak által felvetett problémára: Hogyan imádhatták Istenként Jézust a korai keresztyének, ha egy szigorú monoteista vallásból alakultak ki? Szerinte az, hogy Mózesre úgy tekintettek, mint egy már Istennel majdnem egyenlő személyre, lehetővé tette, hogy később Jézus teljes Istenségét is elfogadják.¹³⁶ A Mózes-tipológia pedig pont ezt támogatja. Ha Jézus hasonló Mózeshez, akkor Jézushoz is hasonlóan tudtak viszonyulni az első keresztyének, mint a zsidók Mózeshez.

5.2. Mózes-tipológia és Máté gyülekezete

Mózes és Jézus összekapcsolása teológiai jelentéssel is bírt és nem csak a krisztológiában. Jézus úgy jelenik meg, mint a várt mózesi-próféta, így követői a zsidó vallás hiteles követői és folytatói. Máténak egyértelművé kellett tennie zsidó követői számára, hogy Jézus nem a törvény vagy Mózes ellen szólalt fel, hanem pont ezek betöltésére és Mózes utódjaként jött el. Máté gyülekezete már elvált a kora zsidóságtól, így még fontosabb az, hogy saját hitük gyökereit Jézuson keresztül megtalálják. A Mózes-tipológia ennek tökéletes eszköze. Jézus átveszi Mózes szolgálatát, és Máté bemutatja azt, hogy Jézus mindenben pontosan alkalmas erre. Így ha a keresztyének hitüket Jézusba helyezik az által a mózesi törvényekkel is összhangban maradnak. Sőt Mózes maga jelenik meg, beszél és van közösségben Jézussal,¹³⁷ így ő maga hagyja jóvá Jézus személyét. Ezek által a keresztyén hitről bizonyítja be Máté, hogy az a jogos folytatása a zsidó vallásnak, de szemben is áll a korabeli zsidósággal, akik nem ismerték fel Jézusban a megígért mózesi messiást.

Viszont felmerülhet bennünk a kérdés, hogy mi a helyzet a pogány keresztyén olvasókkal. Számukra mit jelenthetett a Mózes-tipológia? Az biztos, hogy az evangélium keresztül megjelenő tipológiai kapcsolat a pogányok számára is segítség lehetett Jézus kiléte felől, hiszen Mózes számukra sem volt ismeretlen. „Megkérdőjelezhetetlenül Mózes volt a legszélesebb körben ismert zsidó személy a görög és római kultúrában.” – írja John

¹³⁶ LIERMAN: Moses, 278

¹³⁷ Mt 17,1-8

Lierman.¹³⁸ Everett Ferguson szerint pedig: „A keresztyénség mindazt a lehetőséget felkínálta, ami a judaizmust vonzóvá tette a komolyan gondolkodó pogányok számára: [...] kapcsolatot kínált az ókorral, azáltal hogy a bibliai próféciák beteljesedését hirdette, de egyben az új vallási várlakozásokat is kiegészítette, az üdvösség és a személyes megváltó általi megszabadítás gondolataival.”¹³⁹ A pogányok felé való nyitás is egyértelműen Jézustól eredeztethető. Például a hegyi beszédben adott Tóra magyarázata is vehető a pogányok felé való nyitásnak, hiszen az Isten–ember kapcsolatra épít és új szeretetre épülő etikát vezet be. De ennél is nagyobb feladat volt a pogány- és zsidókeresztyének számára egy közös múlt teremtése. Dale C. Allison nagyon jól kifejti ezt a gondolatot:

„[Máté]... abban, hogy leírta Jézus életének rövid történetét, keresztyén emlékeket teremtett és stabilizált, és gondoskodott arról, hogy ezek az emlékek visszanyúljanak a messzi régiségbe. Máté olvasóközönsége, amely zsidókból és pogányokból állt, nem tudott volna közös emlékeket találni a távoli múltban. Nemcsak azért, mert a keresztyénség évtizedekben számlálta korát századok helyett, hanem azért mert a zsidók és a pogányok semmilyen közös atyai örökséggel nem rendelkeztek. Hogy lehet akkor megoldani ezt a problémát, azaz, hogyan lehet egy egységes közösségi történelmet teremteni? A Bibliában volt a megoldás: Máté és közössége, mint minden más keresztyén közösség előttük, beleolvasta magát a könyvbe és ez által sajátjává tette azt. Máté Jézusa, Dávid fia és Ábrahám fia, a zsidó történelem és tradíció örökösévé vált azáltal, hogy betöltötte a zsidó Biblia próféciáit, és abban, hogy Mózeshez hasonlóvá lett. Ezáltal pedig követői is társörökösei lettek ugyanezeknek. Más szavakkal, azáltal, hogy egyesítették magukat az Írásokhoz hű mózesi Úrral, a keresztyének becsatlakoztak a zsidók, Isten egyelten népének szent történelmébe. Jézus Krisztushoz tartozni annyit jelentett, mint Izráel történelméhez tartozni és birtokolni Izráel népének emlékeit.”¹⁴⁰

Tehát a Mózes-tipológia kifejtésével tudta Máté összekapcsolni a zsidókból és keresztyénekből álló közösséget és egy közös múltat teremtett számukra.

Ha igaz Dale C. Allisonnak az a feltételezése, hogy katechetikai céllal is íródott az evangélium, akkor a Mózes-tipológia – és természetesen a fellelhető többi tipológia is – nagyon jól használható volt arra, hogy azon keresztül tanítsák a híveket a híveket a zsidó nép

¹³⁸ LIERMAN: Moses, 206

¹³⁹ FERGUSON: A keresztyénség bölcsője, 522

¹⁴⁰ ALLISON: New Moses, 278, (saját fordítás)

történelmére és annak kapcsolatára Jézussal. Könnyen elképzelhető a szituáció ahol a tanító az evangéliumot olvasva egy-egy történetnél kifejti az oda kapcsolódó ószövetségi részeket és egészében tanítja Isten kijelentését. Számomra az is elképzelhető, sőt valószínű, hogy az általam felsorolt kapcsolatokon kívül több ilyen is van, melyeket már mi legjobb tudásunkkal sem tudunk rekonstruálni. Mégis azok, melyeket felfedezhetünk számunkra is fontos üzenettel bírhatnak.

5.3. Máté a hitvédő

A közösség építése és a Jézushoz való viszonyuláson túl a hitvédelemben is van hatása a Mózes-tipológiának. Az előző részben említett kontinuitás nem csak abban segített, hogy erősítse az alakuló keresztyén közösséget, de védelemül szolgált a keresztyének számára a tévtanításokkal szemben is. Hiszen már a 2. században megjelentek, olyan tanítók, – például Markión – akik megpróbálták szétválasztani az Jézus és az zsidók Istenét. Fontos tehát felismernünk, hogy Jézus–Mózes hasonlóság nem csak azt szolgálta, hogy Jézus feljebbvalóságát bizonyítsa, hanem hogy a kettőjüket összekapcsolja. A Názáreti próféta jó érzékkel találta meg ezt a középutat. Egyszerre tudta elválasztani saját követőnek hitét és közösséget a korabeli zsidó hittől és közösségtől, és mégis fenntartani a kapcsolatot a kettő között. Ez a kapcsolat és kontinuitás pedig fontos volt mind a zsidó- mind a pogánykeresztyén hívők számára. Máté pedig nagyon jól tudta ezt művében bemutatni.¹⁴¹ A kor gondolkodásában a „teljesen új” nem lehetett feljebbvaló az ősi igazságnál. Máté Jézusa éppen ezért egy Mózeshez hasonló szabadító, és kettőjüket ugyanaz az egyetlen teremtető Isten küldte el. A megdicsőülés hegyén Jézus a tanítványok szeme láttára, Mózesrel és Illéssel együtt van Isten jelenlétében. Jézus arca pont úgy ragyog Isten jelenlétében, mint anno Mózesé. Máté nem hagy helyet a félreértéseknek. Ugyanaz az Isten, aki egyszer elküldte Mózeset, hogy megszabadítsa népét a szolgaságból, most elküldi egyetlen fiát, hogy megszabadítsa népét és az egész világot. Jézus, és így Máté számára is az ő és az új szétválaszthatatlan és nem egymás ellentétei. Jézus betölti, azaz kiteljesíti és teljessé teszi az Ószövetség ígéreteit és törvényeit. Ennek pedig nagyon fontos apologetikai üzenete van.

6. Összegzés

Az első evangéliumot végignézve szerintem egyértelmű, hogy Máté evangéliumában megtalálható a tipológiai látásmód. Az evangélium mögötte álló keresztyén közösség, tradíció

¹⁴¹ ALLISON: New Moses, 274

és a mű szerzője úgy mondja el Jézus életének történetét, hogy abban megismerhessük az új Mózes, Izráel megváltóját. Természetesen én is tudom, hogy Máté számára ez csak egy téma a sok közül, melyet végig visz evangéliumán, de ez nem vesz el annak értékéből. Számomra nagy rácsodálkozás volt, hogy milyen mélyen szövi át az evangéliumot Mózes és Izráel történelmének motívuma. Az evangélium műfajának meghatározásánál említettem, hogy milyen összetett feladat állt Máté előtt. Azt gondolom, hogy Mózes-tipológia vizsgálata is rámutatott, milyen sokrétű jelentősége volt Máté számára ennek a meggyőződésnek. Ez által tudott Jézusról még tisztábban beszélni, közösséget építeni, gyülekezetet tanítani és védeni a keresztyénség hitét a támadások ellen. A kutatásom során az én szememben nagyot nőtt az evangélium szerkesztője és írója, de meglátatta velem azt is, hogy nem tekinthetünk csak eszközként a tipológiára. Jézus tetteiben és szavaiban kell annak eredetét keresnünk. Jézus élete tipológikus élet volt, és Máté ezt maga is elhitte és az evangéliumon keresztül adta tovább. Nem csak azért, mert építeni akarta keresztyén közösségét, hanem mert hitte, hogy Jézus a mózesi próféta, a törvény egyetlen betöltője. Az pedig nem volt kérdés számára, hogy Jézus Istene megegyezik Mózes Istenével, aki megváltó munkáját Jézusban végezte be. Máté olyan volt, mint a házigazda, akiről Jézus beszélt: „Azért minden írástudó, aki tanítványává lett a mennyek országának, hasonló ahhoz a házigazdához, aki újat és ót hoz elő kamrájából.” (Mt 13,52) Az első evangélium szerzője a mennyek országának tanítványaként tudat egyszerre előhozni kamrájából az újat és ót. A kérdés az: Tudjuk-e ezt mi is megtenni?

6.1. Kitekintés

A Máté evangéliumában – és máshol a Bibliában is – megtalálható Mózes-tipológia számunkra, 21. századi keresztyéneknek is, nagy jelentőséggel bírhat. Markión óta újra és újra felüti fejét a keresztyén gondolkodásban az Ószövetség és Újszövetség ellentétbe állítása, vagy azoknak szétválasztása melyet „új-markionizmusnak” is neveznek.¹⁴² Sokszor a mai keresztyének sem tudnak mit kezdeni az Ószövetség történeteivel és talán feleslegesnek találják azokat. Akár erről is vallhat, hogy sokszor önmagában adják ki az Újszövetséget. Sőt még lelkészekre is jellemző, hogy szinte alig prédikálnak ószövetségi textusokból. Zsengellér József szerint a lelkészeknél a probléma egyik oka, hogy nem hagyunk elég helyet a keresztyén teológiában az Ószövetség számára.¹⁴³ Azt gondolom, újra fel kell fedeznünk a két szövetség kapcsolatát. Meg találunk a kettő közötti kapcsolódási pontokat és a kettő egységéből kell hirdetnünk Isten megváltó munkáját. Ebben lehet segítség Máté evangéliuma

¹⁴² Lásd bővebben.: BAKER: Két szövetség, egy Biblia, 40-42

¹⁴³ ZSENGELLÉR: Exegézis – igehirdetés – Ószövetség, 2

is, hiszen a mű egyik nagy felismerése és üzenete az Ó és az Új kapcsolatának fenntartása. Mélyen átszővi Máté evangéliumát Jézus életének hasonlósága Izráel történelmével, így a kettő nem választható el egymástól. A Mózes-tipológia talán csak kis szelete ennek, de ezen keresztül is jól bemutatatható ez a nagyobb igazság. Ahhoz, hogy tudjuk újra felismerni és alkalmazni a két szövetség egységének elvét, mind az Újszövetség mind az Ószövetség alapos ismerete szükséges. Mind az igei szolgálatban, mind a teológiaoktatásban szükséges lenne a Biblia egy könyvként való tanítása. Az egyes részek részletes elemzése mellett szükség van az összekötő elemek és a történelmen és bibliai könyveken áthidaló igazságok felismerésére, és továbbadására. Nem szabad tehát a Bibliát kettévágnunk és azt különálló művekként értelmeznünk. Inkább igyekeznünk kell, hogy a kettő kapcsolatát megőrizzük, mivel az Ószövetség mindig előremutat az Újra, az Újszövetség pedig, csak az Ószövetség folytatásaként értelmezhető helyesen.

Felhasznált irodalom:

1. ALBIRGH, W. F.: *Matthew* (The Anchor Bible), New York, Doubleday and Comp., 1971.
2. ALLISON, D. C.: *The New Moses. A Matthean typology*, Minneapolis, Fortress Press, 1994.
3. BAKER D. L.: *Két szövetség, egy Biblia*, Budapest, Harmat Kiadói Alapítvány, 1998.
4. DAVIES, W. D., – ALLISON, D. C.: *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to Saint Matthew* (ICC: Matthew 1), London, New York, T&T Clark International, 2004.
5. FABINY T.: *A keresztény hermeneutika*, <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html> (letöltve: 2014.11.22.)
6. FERGUSON E.: *A kereszténység bölcsője*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
7. HENDRIKSEN, W.: *The Gospel of Matthew* (New Testament Commentary), Edinburgh, The Banner of Truth Trust, 1989.
8. LIERMAN, J.: *The New Testament Moses. Christian Preceptions of Moses and Israel in the setting of Jewish Religion*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2004.
9. LUZ, U.: *Matthew 1–7. A Commentary*, 1. kötet (Hermeneia: a critical and historical commentary on the Bible), Minneapolis, Fortress Press, 2007.
10. MEEKS, W. A.: *The Prophet-King. Moses traditions and Johannine Christology*, Leiden, E. J. Brill, 1967.
11. ORTENSIO, D. S.: *Máté: az egyház evangéliuma* (Eredeti címe: Matteo), Szeged, Agapé, 1998.
12. VERMES, G.: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*, Budapest, Osiris Kiadó, 1995.
13. Vanyó, L. (szerk.): *Apostoli atyák*, 1. kötet, Budapest, Szent István Társulat, 1980.
14. ZSENGELLÉR JÓZSEF: *Exegézis – igehirdetés – Ószövetség*, http://www.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2013/2/9/zsengellerjozsef_exegezis_igehirdetes_oszovetseg.pdf (letöltve: 2014.11.22.)